

DR. JOZEF ŠPIRKO

SPIŠSKÝ HISTORIK

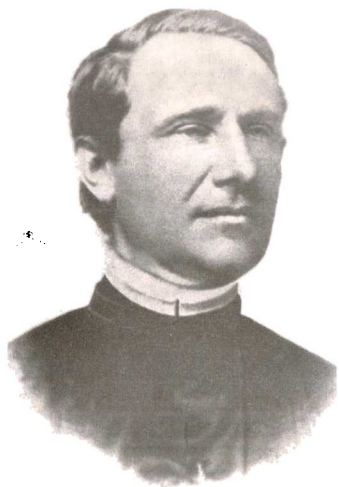
JOZEF HRADSKÝ

JEHO ŽIVOT A DIELO

TURČIANSKY SV. MARTIN

SPIŠY
HISTORICKÉHO ODBORU
MATICE SLOVENSKEJ
V TURČIANSKOM SV. MARTINE

JOZEF HRADSKÝ.

DR. JOZEF ŠPIRKO
SPIŠSKÝ HISTORIK
JOZEF HRADSKÝ

JEHO ŽIVOT A DIELO

TURČIANSKY SV. MARTIN

PREDSLOV

Podľa príkladu zahraničia i v Uhorsku sa rozpútala v druhej polovici predošlého storočia horúčkovitá snaha po preskúmaní a prekutaní minulosti. Toto úsilie — vyniesť na svetlo božie tajnosti zašlých časov zo zaprášených archívov — zachytilo mnohých vzdelancov, najmä kňazov, ktorí mali blízky a ľahký prístup k archiválnym dokumentom a mali na to i potrebný voľný čas a rečové znalosti — najmä znalosť latinčiny, ktorou sú staré listiny písané. Na Spiši — zpomedi mnohých iných — hlavne kanonik Jozef H r a d s k ý venoval historickému bádaniu svoje nevšedné vložky, svoj dlhý život, ba aj svoj majetok, lebo temer všetky svoje práce publikoval vlastným nákladom.

Dnešný historik, skúmajúci spišskú minulosť, skoro na každom kroku sa stretáva s Hradského prácou a s povďačnosťou uznáva, že nebyť Hradského a jeho obetavosti, jeho práca by bola oveľa trudnejšia, namáhavejšia. Obdiv Hradského práce a povďačnosť za to, že za vlastný majetok sprístupnil verejnosti výsledky svojho bádania, ma pohly, aby som v krátkom životopise oboznámil širšiu verejnosť s týmto zaslúžilým človekom. Hradský svojimi početnými dielami postavil si nehynúci pomník a na jeho meno vo vedeckom svete sa nikdy nezabudne. No pomaly vymierajú ľudia, ktorí ho ešte osobne poznali, a s nimi zanikajú aj drobnosti, charakterizujúce osobnosť Hradského. Chcel som ich zachrániť — nakoľko to bolo možné — pred zabudnutím. Hradský, keďže bol skromným človekom, vo svojich prácach málo sa zmieňuje o vlastnej osobe.

A ešte jedno. Hradský zanechal spišskej diecéze svoju veľkú

*a vzácnu knižnicu. Upotrebujem ju — a upotrebovať ju budeme
mnohí. V mene tých mnohých na znak povďačnosti dávam ve-
rejnosti do rúk túto krátku biografiu.*

Spišská Kapitula 22. nov. 1942.

A U T O R.

ŽIVOTNÉ OSUDY HRADSKÉHO

Spiš mal v každej dobe svojich historikov, ktorí sa usilovali objasniť jeho bohatú a pestrú minulosť. Zpočiatku to boli kronikári (levočská, ľubická, spišskosobotská, kartuziánska z Lapis refugii, Spervoglova, Hainova kronika), ktorí stručne zaznačovali minulosť Spiša. Koncom XVIII. storočia Karol Wagner, v XIX. stor. Ján Bárdossy, Schmauk, Genersich, neskoršie Weber, Münnich, Pirhalla a iní zostavili už väčšie a systematicky písané dejiny o Spiši. No všetkých prevýšil rozsiahlosťou svojich prác, i dôkladnosťou, s akou ich písal — prepošť a spišský kanonik Jozef Hradský, dosiaľ nesporne najväčší spišský historik. Kým iní spišskí historici, tak dávnejší, ako i novší (Paľdušák, V. Bruckner, Vencko, Dr. Lipták a iní) venovali sa zväčša len niektorým úsekom spišských dejín, zatiaľ Hradský vo svojich početných prácach podal celkový a dosť vyčerpávajúci obraz spišskej minulosti.

A hoci Hradský úplne srástol so Spišom, ojedinele miloval a obdivoval tento kraj, jednako podľa svojich predkov pochádzal zo Spiša. Nebol Spišiakom ani po otcovi, ani po matke. Po otcovi pochádzal z Liptova. Rodina Hradských bývala v Ružomberku, kde už v XVIII. storočí bola známa ako vážená občianska rodina. Starí rodičia kanonika Hradského, a to Jozef Hradský a Magdaléna rod. Clipanidesová, obidvaja ružomerskí občania, uzavreli manželstvo v Ružomberku 23. okt. 1788.¹

¹ Farská matrika sobášených v Ružomberku, sv. II, 66.

I keď z matriky sobášených nevysvitá, akého zamestnania boli, z kruhu príbuzných dá sa jednako usudzovať, že patrili medzi poprednejších občanov mesta.² Karol Hradský, otec nášho historika, narodil sa v Dovalove 14. X. 1792, kde sa jeho matka náhodou zdržiavala u rodiny.³ Bol vzdelaným človekom, podľa údajov ešte žijúcich príbuzných, inžinierom. Manželstvom s Annou Kovalikovou dostal sa do príbuzenstva s bohatou a poprednou oravskou rodinou *Kovalikovcov*. Po matke pochádzal teda kanonik Hradský z Oravy. A keďže rodina Hradských práve venom, ktoré priniesla Anna Kovaliková, majetkovo zosilnela, a to malo rozhodujúci vplyv na ďalší osud rodiny, potrebné je oboznámiť sa zblíža s rodinou Kovalikovcov, respektíve s prameňom ich bohatstva.

Viedenská vláda, povzbudená ľudomilnými snahami, chcela pomôcť biednemu oravskému ľudu. Aby sa oravský ľan mohol lepšie speňažiť, usilovala sa povzniesť oravské pláteníctvo. Nemeckým (aj českým⁴) plátenickým odborníkom umožňovala prístup na Oravu, aby priučili tamojší ľud lepšiemu dorábaniu plátna, no aj preto, aby sa i v tom kraji Uhorska šírila nemecká kolonizácia. Túto príležitosť využil mladý, asi zo Sudet pochádzajúci farbiar Jozef K u n s z t, ktorý prišiel do Zubrohlavy a založil tam primitívnu farbiareň.⁵ Farbením oravského plátna chcel zvýšiť jeho kvalitu a získať mu lepší odbyť. Plán sa mu nádhorne daril. Oravské plátno (vlastne pod tým menom české a nemecké výrobky) sa predávalo po celom Uhorsku, po Balkáne, ba pláteníci mali svoje sklady aj v Alexandrii.⁶ Farbiar Jozef Kunszt získal na Orave značný majetok a dobré meno. No so slovenským obyvateľstvom nesplynul ani po dlhšom tu najšom pobyte. Keď sa totiž chcel ženiť, nehľadal si svoju bu-

² Pri krste syna Karola krstnými rodičmi boli: „perillustris Franciscus Vizkeleti“ a „perillustris domina Carolina Sartoris“; z toho vidieť, že rodina Hradských patrila k vynikajúcim (hádám i zemianskym) rodinám.

³ Tam bol aj pokrstený a zapísaný do matriky pokrstených.

⁴ Napr. rodina Sapúčkovcov v Slanici — predkovia terajšieho ostrihomského arcibiskupa Serédiho.

⁵ Podľa vdp. Romana Grígl'a, dekana zo Zubrohlavy, čiastočne i dnes ešte stojí dom, v ktorom bola Kunsztova farbiareň. Pravda, i dovtedy boly v Orave farbiarne.

⁶ O oravskom pláteníctve obširnejšie vid' Joseph Heinbucher, *Edlen v. Bikkessy, Pannoniens Bewohner*, Wien 1820, 28; Johann v. Csaplovics, *Gemälde von Ungarn II*, Pest, 1829, 93; Nagy József, *A tótok otthonáról Arvamegyében*, Alsó Kubin 1891, 197.

dúcu medzi Slovákmi. Soznámil sa s peknou Židovkou — Annou Máriou Wolfovou, ktorá sa prisťahovala na Oravu z maďarských krajov.⁷ (Vraj i Kunsztovi predkovia boli Židia.) Keďže Židia nechceli privoliť, aby sa Wolfová dala pokrstiť, Kunszt ju uniesol na neznáme miesto, kde bola pokrstená. Sosobášili sa v zubrohľavskom kostole 29. januára 1788.⁸

Z Kunsztovho manželstva s Wolfovou pochádzaly štyri deti: Jozef, Ján, Mária a František.⁹

Zubrohľavský farbiar Jozef Kunszt zomrel v mladom veku, 16. októbra 1798.¹⁰

Mladá vdova, i keď mala štyri deti, sotva tri mesiace po smrti svojho prvého manžela vydala sa 29. januára 1799 po druhý raz, a to za Antona Kovalika, hospodárskeho správcu oravského panstva. Po Kunsztovi zdedila ohromný majetok a asi ten bol príčinou, že Anton Kovalik sa tak skoro oženil s vdovou. Kovalikovi aj tak patrili k zámožnejším rodinám Oravy. Svoje majetky sa usilovali zveľaďovať i vhodnými manželstvami.

⁷ Anna Mária Wolfová dostala sa na Oravu asi pričinením židovskej rodiny Hellerovcov, ktorí bývali v Slanici. Preto bola známejšia pod menom Hellerová než Wolfová. Jej vnuk Anton Hradský, advokát v Spišských Vlachoch, r. 1873 vlastnoručne zaznamenal v jednej zo svojich kníh (Kelemen, *Institutiones juris privati Hung.* — je v Hradského bibliotéke v spišskom seminári, č. 264) toto: „Nagyanyám szül. Heller (átkeresztelkedett zsidónó) Anna, első férje volt Kunszt, kitől e könyvnek első birtokosa Kunszt József származott.“ (Moja stará mať, rodená Hellerová — pokrstená Židovka — Anna — atď.) — Teda i vnuk Anton Hradský poznal svoju starú mať pod menom Hellerová. Iste ju nehľadal v matrikách, lebo tam je naznačená pod menom Wolfová.

⁸ Jozef Kunszt mal vtedy 26 rokov. Svedkami boli „perillustres Domini Gabriel Revický a Mathias Majovský — Summae Majestatis tricesimatores“ — Matrika sobášených v Zubrohľave.

⁹ Jozef a František sa stali kňazmi. Jozef sa narodil v Zubrohľave 28. júna 1790. Študoval v Komárne, v Ostrihome, v Budíne a v Trnave. Teologiu študoval ako pázmaništa na viedenskej univerzite. Stal sa ostrihomským kanonikom, rektorom Pázmanea vo Viedni a r. 1851 kaločským arcibiskupom. Zomrel 5. januára 1866. Veľkú pozornosť venoval výchove kléru. Na dobročinné ciele a školstvo zanechal bohaté základy. Aj literárne bol činný. (Vid' *Pallas lexikon* II, 108.) Pamätal aj na svoju rodnú obec v Orave — Zubrohľavu — a urobil jej základinu 4000 zlatých pre školu, kostol a chudobné deti.

¹⁰ Pochovaný je za kostolom v Zubrohľave. Syn Jozef dal mu postaviť pomník s nápisom: Percaro genitori, Josepho Kunszt anno 1764 die 14. octobris nato et anno 1798 die 16. oct. denato — Filius eius Josephus, Strigoniensis canonicus, Collegii Pazmaniani Ungarici Viennae in Austria Rector — ex pietate, qua ei tenetur, posuit.

Z tohto manželstva narodily sa tiež štyri deti-dievčatá, ktoré, podobne ako deti po Kunsztovi, dostaly dobrú výchovu v kláštorech. Len dcéra Anna (narodila sa v Oravskom Podzámku r. 1804) sa nechcela učiť, preto si okrem domácich prác neosvojila iné vedomosti a z reči ovládala iba slovenčinu. Sotva šestnásťročná vydala sa za inžiniera Karola Hradského.

S ňou dostal Karol hodne peňazí. To posmeľovalo mladého a odvážneho inžiniera podnikat. Hneď po sobáši, okolo roku 1820, presťahoval sa na Spiš, do Krompách, kde mala csákovská rodina majetok a bane na železo.

Železiarsky priemysel v Krompachoch jestvoval už v stredo-veku. Rodina Thurzovcov, ktorej v XVI. storočí patrily Krompachy, mala tu už r. 1551 tri hámry so slievárňou. Železiareň dostala r. 1804 vrchnostenské povolenie a od toho času sa rýchlo rozmáhala. Rodina Csákovcov, ktorej vtedy patrily Krompachy, dávala železiareň do prenájmu podnikavým odborníkom. Asi tie priemyselné možnosti prilákaly inžiniera Karola Hradského na Spiš. Zpočiatku vstúpil do služieb rodiny Csákych ako hospodársky správca.¹¹ No odvážny a podnikavý Hradský prevzal železiareň onedlho sám do prenájmu a stal sa jej riaditeľom.¹²

¹¹ Vysvitá to z krompašskej matriky pokrstených. Prvé dieťa Hradského, Emília, sa narodila 5. jan. 1822 a v matričnom zázname otcovo zamestnanie sa udáva ako „Schaffertus Dominil“, teda hospodársky správca. — Spomínaná Emília sa vydala za Jozefa Šefčíka, pochádzajúceho z Moravy, ktorý za Bachovej éry bol aktuárom v Nitre, neskoršie v Banskej Bystrici, kde aj zomrel. Z tohto manželstva pochádzajú dve dcéry, Mária Šefčíková, teraz penzionovaná učiteľka, a Františka, vdova po Földlovi — ktoré i dnes žijú v Spišskom Podhradí. Autorovi tejto biografie pomáhaly pri zbieraní dát o Hradskom, za čo im i tu úctivo ďakuje.

¹² Zjavné je to z matričných záznamov pri druhom dieťati Hradských. U Antona Eugena Hradského, narodeného 27. febr. 1824, zamestnanie otca je už „director Maschae ferreae“, riaditeľ železiarne. — Syn Anton Hradský bol neskoršie advokátom v Spišských Vlachoch a od r. 1858 aj poslancom Staroľubovnianskeho okresu v budapeštianskom parlamente. Mal široké vzdelanie a veľkú knižnicu s cennými knihami, najmä z odboru prírodovedného (dnes, spolu s knihami po Jozefovi Hradskom, je majetkom spišského seminára). Jeho manželka, Františka r. Steigerová, pochádzala z Jihlavy a bola prv vychovávateľkou v rodine Csákych. Mala veľké vzdelanie (najmä zbehosť v rečiach a v hudbe). Keďže bola bezdetná, založila v Spišských Vlachoch sirotinec a školu, kde aj sama učila. Tento sirotinec prešiel neskoršie do majetku spišského biskupstva a tvoril základ dnešného sirotinca a školy v Spišských Vlachoch pod vedením rehoľných sestier. — Po smrti prvej manželky Anton Hradský sa oženil

26. februára 1827 narodilo sa Hradskovcom, bývajúcim ešte vždy v Krompachoch, tretie dieťa, Jozef, neskorší spišský historik.¹³

Továrenské podnikanie Karola Hradského v Krompachoch nebolo šťastné. Do prenajatého podniku odvážny Hradský vložil celý majetok, ktorý dostala jeho manželka od rodičov do vena — a za krátky čas ho celý utratil.¹⁴ Majetkové stroskotanie mohlo nastať hneď po Jozefovom narodení, lebo jeho mladší súrodenci, a to Belo¹⁵ a Júlia¹⁶, narodili sa už v Spišských Vlachoch, kam sa rodina Hradských presťahovala z Krompách.

V Spišských Vlachoch žili potom v dosť biednych majetkových pomeroch. Rodinný majetok sa krompašským špekulovaním stratil. Csákovci dali síce Karolovi Hradskému malú súkromnú službu, no tá ani zďaleka nestačila na výživu početnej rodiny a najmä nie na nákladné školenie detí. Len veľmi obozretnému hospodáreniu a obetavej starostlivosti matky možno ďakovať, že deti, najmä chlapci, mohli študovať. V ťažkých chvíľach popredala matka cennejšie veci zo svojej výbavy, len

po druhý raz. Jeho syn Kanut Hradský je riaditeľom ľud. školy v Štiavniku. Anton Hradský zomrel r. 1889.

¹³ Matrika narodených v Krompachoch obsahuje doslovne toto: „26. Febr. 1827 — Josephus — Parentes: Carolus Hradszky, director Maschae ferreae, Anna Kovalik. Levantes: Spectabilis Jacobus Schavely, fiscalis domini et Ellisabeth Alt, Locus originis: Transhernadum, Baptisans: Ignatius Zsilka.“

¹⁴ Podrobnosti Hradského šafárenia v Krompachoch nie sú známe. V rodine Hradských sa o tom mlčalo. No iste bolo hodne ľahkomyselné, čo vysvitá z toho, že Jozef Kunszt, ostrihomský kanonik a neskorší arcibiskup v Kaloči, vážne sa nahneval na Karola Hradského, že pregazdoval kunsztovský majetok. Zanevrel na rodinu Hradských, nepodporoval ju ani vtedy, keď sa dostala do veľmi biedneho hmotného položenía. Ďalšia príčina, prečo sa Jozef Kunszt hneval na Hradských, bola i vec dvoch talianskych umeleckých obrazov. Anton Kovalik, otčím arcibiskupa Kunszta, kúpil kedysi v Ríme dve cenné barokové olejomaľby (sv. Peter a Pavol) od neznámeho talianskeho majstra. Po Kovalikovej smrti chcel ich získať arcibiskup Kunszt, ale Anton Hradský, ktorý bol tiež milovníkom umenia, mu ich nedoprial. Preto sa Jozef Kunszt ešte viac nahneval na Hradských a nepamätal na nich ani vo svojom záвете. Obrazy sú dnes majetkom vd. Földlovej v Spišskom Podhradí.

¹⁵ Narodený v Spišských Vlachoch 4. nov. 1832. Bol železničným inžinierom v Budapešti. Účinkoval pri budovaní Košicko-bohumínskej železnice. Pre Hradského dielo o Spišskom hrade nakrealll podrobnú mapu, dosiaľ najlepšiu. Viď B a l J. Szepesvár története, Lócse 1914, 8.

¹⁶ Narodená 7. febr. 1838. Vydala sa za verejného notára Františka Hoffmanna v Rumburgu.

aby synovia mohli nerušene študovať. Rodičia ani v krajnom nedostatku nechceli sa obrátiť o pomoc k bohatému Jozefovi Kunsztovi. A aj pri svojej chudobe chceli dožiť svojim deťom dôkladného školenia. Pretože sa na Spiši mohli veľmi naučiť po maďarsky, čo bolo už vtedy potrebné, posielali ich do maďarských miest. Anton a Belo navštevovali gymnázium niekoľko rokov v Jágri a Jozef rok v Gyöngyösi. Všetci študovali aj na vysokých školách a dosiahli pekné spoločenské postavenie.

Keďže matka ovládala len slovenčinu a otec bol Slovák z Ružomberka, v rodine Hradských hovorilo sa iba po slovensky a zpomiedzi detí najmä Jozef Hradský, i neskoršie, veľmi živo si uvedomoval svoj slovenský pôvod.¹⁷ No školami sa dostal do neslovenského prostredia. Ľudové školy vychodil v Spišských Vlachoch, kde sa vtedy, ako vo všetkých spišských mestečkách, vyučovalo po nemecky.

Na stredoškolské štúdiá poslali ho rodičia do Levoče, kde skončil päť tried (1838—42). Gymnaziálne štúdiá trvaly vtedy šesť rokov. Na levočskom gymnáziu vyučovalo sa po latinsky, pričom sa mal brať ohľad i na reč okolitého ľudu, v Levoči teda na reč nemeckú a slovenskú.¹⁸

Vyučovanie na levočskom gymnáziu bolo v tom čase dost slabé a vo všeobecnosti neposkytovalo žiakom potrebnú vzdelanosť.¹⁹ Vari pre slabosť vyučovania na levočskom gymnáziu a ešte viac preto, aby sa Jozef Hradský naučil po maďarsky, poslali ho rodičia do Gyöngyösa, kde skončil šiestu triedu. Cítiac povolanie na kňazský stav, po skončení šiestej triedy r. 1843 hlásil sa za klerika do spišského seminára. Po prijatí poslal ho vtedajší spišský biskup Jozef Bélik na filozofické štúdiá do Rožňavy, kde ostal dva roky.²⁰

¹⁷ I keď okolie, do ktorého sa Hradskovci na Spiši dostali, a štúdiá v neslovenskom duchu neboly síce pre utvrdzovanie slovenského presvedčenia, jednako Jozef Hradský za celý svoj život bol si vedomý svojho slovenského pôvodu. Ako žakovský farár, kde musel kázať po nemecky, seabavedome napísal o sebe „*natus sum enim parentibus labii slavici*“ — narodil som sa zo slovenských rodičov (*Historia domus* v Žakovciach, 23).

¹⁸ Halász László, *A löcsei kir. kath. Főgymnázium tört.*, Lőcse 1896, 53.

¹⁹ Halász, c. d., 78. No, keďže predmety z väčšej časti vyučovaly sa po latinsky, žiaci si osvojili latinčinu veľmi dobre. Pravda, nie v jej klasickej forme. Hradský zpomiedzi reč najlepšie ovládal latinčinu a väčšiu časť svojich diel napísal po latinsky.

²⁰ Hradský sa v Gyöngyösi za rok nenaučil dokonale po maďarsky.

V školskom roku 1845/6 je už prvoročným teológom v spišskopokapitul'skom seminári, kde študoval štyri roky. Vtedajšie seminárske matriky neoznačujú výslovne národnosť poslucháčov. No do rubriky, akými rečami hovorí poslucháč, rektor seminára, Daniel Udranský, napísal na prvé miesto u každého poslucháča jeho materinskú reč, čím bola označená aj jeho národnosť. Hradský má za všetky štyri roky na prvom mieste reč slovenskú, potom maďarskú a nemeckú.²¹ Z toho vidieť, že Hradský ako klerik priznával sa k slovenskej národnosti.²²

Teológiu študoval s dobrým prospechom. Hoci podľa duševných schopností nebol medzi prvými²³, usilovnosťou sa vždy dostal medzi najlepších. V chovaní bol vážny, málovravný, ponížený a pobožný.²⁴ Z jeho siedmich spolužiakov treba spomenúť Jána Duchoňa, rodáka z Podolínca, neskoršieho farára v Žehre, ktorý objavil chýrne fresky v žehrianskom kostole²⁵, a Františka Klimka z Kežmarku, prvého eminenta triedy. Medzi konseminaristami bol Štefan Radlinský (brat Andreja Radlinského, zakladateľa Spolku sv. Vojtecha), neskorší farár v Dolnej Lipnici na Orave, apošt. protonotár a autor známej pastorálnej príručky²⁶, Pavol Koperdan z Kolbách, neskorší farár v Kubachoch, známy svojou slovenskou originalnosťou a odvážnosťou²⁷, a Jozef Kohúth, neskorší farár v Dolnom Ku-

A nepomohol mu v tom ani jeho dvojročný pobyt v Rožňave, kde sa vtedy hovorilo prevažne tiež po nemecky a po slovensky. Hradský sa vlastne nikdy nenaučil dokonale po maďarsky a ani nerád hovoril po maďarsky. Pisomné práce koncipoval po nemecky a do maďarčiny mu ich prekladal profesor Štefan Wéber, syn spišskopodhradského učiteľa.

²¹ *Matrica cleri junioris et superiorum seminarii dioec. Scepusiensis ab anno 1815*, 17.

²² Podľa národnosti (určenej podľa materinskej reči) vykazuje spišský seminár za štyri roky (1845—49), keď študoval Jozef Hradský, tento obraz: v prvom roku z 25 — celkového počtu — teológov bolo 19 Slovákov a 6 Nemcov, v druhom roku z 28 teológov 23 Slovákov a 5 Nemcov, v treťom roku z 31 teológov 25 Slovákov a 6 Nemcov a v štvrtom roku z 29 teológov 20 Slovákov, 8 Nemcov a 1 Maďar.

²³ Seminárske predstavenstvo klasifikovalo ho ako „ingenii mediocris“ — stredných vlôh.

²⁴ *Matrica cleri jun. etc.*, 75—79.

²⁵ *Vajdovský-Divald, Szepesvármegye művészeti emlékei II*, Budapest 1905, str. 6.

²⁶ *Theologia Pastoralis*, Vindobonae 1869, 2. sv. Vydal ju Andrej Radlinský.

²⁷ Ako klerik ukrýval v seminári pred maďarskými honvédmí r. 1849 poraneného rakúskeho dôstojníka, ktorého preoblekol do reverendy a

bíne, národovec a oravský historik²⁸, s ktorým Hradský udržiaval styky a použil jeho údaje o cirkevných pomeroch na Orave vo svojich *Additamentách*.²⁹

Z profesorov spišského seminára najväčší vplyv na Hradského mal Štefan Hýroš, profesor cirkevného práva a cirkevných dejín, neskorší farár v Lipt. Sv. Michale, ktorý svojimi prednáškami a historickými publikáciami³⁰ vzbudil v Hradskom záujem o bádanie v miestnej histórii.

Hoci Hradský skončil štúdiá r. 1849 a mal aj potrebný vek, pre politické nepokoje týchto rokov^{30a} nebol hneď ordinovaný za kňaza. Hneď po teologických štúdiách vysvätili ho v Rožňave na subdiakona a diakona — ale za kňaza bol vysvätený len 27. marca r. 1850 tiež v Rožňave biskupom Vojtechom Bartakovičom.³¹

Za kaplána poslala ho cirkevná vrchnosť do Tvrdošína. Ale ešte ani nezaujal svoje prvé miesto, keď dostal 3. apríla 1850 novú dispozíciu, a to za kaplána do Lipt. Sv. Mikuláša k chorému farárovi Jánovi Bartošovi. Po farárovej smrti stal sa vo februári 1851 administrátorom farnosti, ktorú spravoval až do 20. októbra toho roku. Potom ho znova preložili za kaplána do Spišského Podhradia.³² Okrem pol druhu roka, čo bol v Lipt.

predstavoval ako svojho kolegu (údaje farára Venku z Bijacovlec). On bol iniciátorom Spišskej petície z r. 1863 a 68 (viď Čulen, *Roky slovenských nádejí a sklamaní*, Trnava 1932, 68 a 70).

²⁸ Andrej Kavuliak, *Hrad Orava*, Turčiansky Sv. Martin 1927, 253.

²⁹ Hradský, *Additamenta ad Initia* — úvod, X.

³⁰ Štefan Nikolaj Hýroš, *Zámok Lykava a jeho páni*, Turč. Sv. Martin 1876.

^{30a} 3. februára r. 1849 cisárske vojsko obsadilo spišský seminár a chovanci boli nútení opustiť seminár. Hradský bol vtedy teologom v štvrtom ročníku. Za bitky na Branisku (5. febr. 1849) bol u svojich rodičov v Spišských Vlachoch. Len v máji sa vrátil klerici do seminára, aby pokračovali v štúdiách (Hradský, *Initia* 294).

³¹ Po smrti spišského biskupa Jozefa Bélika (5. III. 1847) za spišského biskupa bol vymenovaný Vincent Jekelfalussy, ktorý však z politických dôvodov nemohol zaujať biskupský stolec a r. 1849 sa biskupstva zriekol. Po ňom sa stal biskupom Ladislav Zábosky, ktorý bol inštalovaný až 22. júla 1850. Preto bol Hradský ordinovaný v Rožňave.

³² Do Spiš. Podhradia dostal sa vo funkcii nemeckého kaplána, lebo druhý kaplán, František Grünwald, pochádzajúci z Lipt. Sv. Jána, neovládal nemčinu a bol slovenským kaplánom. V Spišskom Podhradí sa však vtedy kázalo len po slovensky. Hradský tu po nemecky nikdy nekázal, čo vysvitá z jeho vlastných slov v žakovskej Hist. domus (str. 22), kde hovorí, že predtým nikdy nekázal po nemecky.

Sv. Mikuláši, ako kňaz už sa viac nevzdialil zo Spiša. Za jeho kaplánskeho účinkovania v Lipt. Sv. Mikuláši a v Spišskom Podhradí nebaďať ešte na ňom nijaké náznaky budúceho historika. Jeho pozornosť a čas úplne zaujali starosti o pastoračiu. Na tomto poli bol však neobyčajne činný. I keď v Spišskom Podhradí bol len kaplánom, jednako mal veľa príležitostí samostatne vystupovať a zasahovať do vedenia farnosti. Spišskopodhradská fara totiž po zriadení spišského biskupstva r. 1776 bola pripojená ako beneficium ku spišskému veľprepoštvu. Veľprepošť bol farárom³³, no nebýval v Spišskom Podhradí, a faru spravovali dvaja kapláni, ktorým farár-veľprepošť ponechal širokú samostatnosť vo vedení fary.

Hradský s horlivosťou mladého kaplána dal sa do pastoračnej práce. Uviedol nové pobožnosti, ako silvestrovskú pobožnosť s kázňou, procesiu na cintorín v deň Všetechsvätých. Do kostola, ktorý bol chudobne zariadený, zadovážil obraz na hlavnom oltári a svätostánok.

4. sept. 1855 zomrel v Žakovciach farár Ján Meravý. Hradský, i keď žakovskú faru zblížša nepoznal, uchádzal sa o ňu a už 10. septembra dostal na ňu prezentu od patróna Augusta Csákyho³⁴ a zaujal svoje nové miesto 21. sept. 1855. Predtým nikdy nebol v Žakovciach, a ako sám hovorí v domácej kronike, ani nevedel, kde Žakovce ležia.

Prvé jeho dojmy v novej farnosti boli strašné. Najmä trápne pôsobilo naňho ako na mladého kňaza, čo počul o smrti svojho predchodcu. Ján Meravý zomrel na cholera, opustený nielen svojimi veriacimi, ale aj svojimi príbuznými, ktorí mu viedli domácnosť! Ani len kňaza mu neprivolali, keď umieral. No tým horlivejšie sa pousilovali príbuzní aj veriaci podnášať z fary všetko, čo sa len odniesť dalo.³⁵

Na Hradského pôsobilo najmä to, ako sa zachovali sami ve-

³³ Za kaplánovania Hradského veľprepoštom a spišskopodhradským farárom bol Dominik Biacovský.

³⁴ Kánonicky investovaný bol len r. 1861. Viď *Historia dom. v Žakovciach* 30.

³⁵ Ján Meravý bol zámožný a učený človek. Mal krásnu knižnicu, no ako Hradský hovorí, v nej len jedinú jednu teologickú knihu. Dokonale hovoril viacerými rečami, bol odborníkom v botanike (svoj chýry herbár zanechal rodine Wildburgovcov v Kežmarku). Ako kňaz bol indiferentný, ba klonil sa ku protestantom. Ako človek bol skúpy, preto ho jeho veriaci nemali radi. Istý čas bol vychovávateľom rodiny Csákych v Hotkovciach (*Hist. dom. v Žakovciach*).

riaci pri smrti svojho dušpastiera. Vedel, že Meravý si to do istej miery svojou životosprávou sám zaviniť, no, pretože podobné prípady sa vyskytli už aj pri predchodcoch Meravého, Hradský bol presvedčený, že tu je ľud hodne surový a zanedbaný a že bude musieť ťažko pracovať, aby ho mravne povzniesol.

Farskú budovu zanechal jeho predchodca v dezolátnom, skoro neobývateľnom stave. Zo služobníctva na fare nik nezostal a i veriaci fare vyhýbali, lebo sa roznieslo, že nebhý Meravý v noci chodieval na faru strašiť.³⁶ Hradský býval na fare s dvoma študentami-septimánmi a obsluhovalo ich malé 11-ročné dievčatko, ktoré priviedol zo Spišského Podhradia. Sám si varil a robil všetky domáce práce. Z veriacich za dlhý čas nik sa neobzrel o faru. To ho natoľko zronilo, že pomýšľal vzdať sa tohto miesta a odísť. No skoro sa uspokojil myšlienkou, že kňaz musí aj taký život vďačne znášať. Po dlhom čase istá vdova, Zuzanna Palenčarová, priniesla mu trochu kyslého mlieka a pár kurčiat. V opustenom položení i tento jediný skutok ľudskej dobroty mu stačil, aby vzbudil v ňom nádej v lepšiu budúcnosť. Veril, že z tohto ľudu dá sa ešte voľačo urobiť.

Katolícka cirkevná obec v Žakovciach bola vtedy veľmi slabá. Dohromady bolo tam 27 katolíckych gazdov. Protestanti i početne i majetkovo boli v nepomernej prevahe. Na šťastie našiel vo svojej obci ani jedného Žida, a to ho naplňovalo nádejou, že aspoň s tej strany nemusí očakávať ťažkosti, keď bude chcieť mravne povzniesť svoju farnosť. A nebolo tam ani miešaného manželstva, čo ho tiež nemálo potešilo. Urobil si silné predsavzatie, že aj sám vynaloží všetko úsilie, aby ani za jeho účinkovania nedošlo k miešaným manželstvám.

Hoci Hradský pochádzal z Krompách, resp. zo Spišských Vlách, kde je obyvateľstvo nábožensky miešané, a účinkoval v Lipt. Sv. Mikuláši a v Spišskom Podhradí, kde je to podobne, keď prišiel do Žakoviec, rozhodne sa postavil proti náboženskej indiferentnosti, ktorú tam našiel. Protestantom nedovolil používať katolícke zvony, nie sice na náboženské úkony (na takéto sa ani dovtedy neupotrebovaly), ale na obecné (pri nočnej strážii). Veľmi sa pohoršil nad tým, že jeho predchodca prepustil používanie cintorína aj protestantom, a zastavil to.³⁷

³⁶ *Hist. dom. Žak. 24.*

³⁷ *Hist. dom. 26.* Tak z toho, ako i z ďalšieho kňazského účinkovania

Prvé roky pobytu Hradského v Žakovciach boli vyplnené starosťami najmä o kostol a farské budovy, ktoré dáva do poriadku, aby sa ako-tak dali obývať.³⁸ Dával do poriadku majetkové pomery svojich veriacich a katolíckej fary. Rezolútne bránil práva katolíkov a revindikoval majetky, ktoré jeho predchodcovia či už z ľahkomyselnosti, alebo z omylu prepustili obci alebo protestantom. Osobitnú pozornosť venoval študentom svojej obce. Jeho pričineniu možno pripísať, že sa r. 1856 hlásil do spišského seminára Jakub Palenčár³⁹, vari od sto rokov prvý klerik zo Žakoviec.

Po niekoľkoročnom účinkovaní v Žakovciach, začiatkom šesťdesiatych rokov, upadol Hradský do hmotnej biedy, ktorá trvala dlhší čas a ktorá ho veľmi zronila. Žakovská fara bola, ako hodná časť spišských fár, decimálna. A na tie prichádzaly vtedy zlé časy. Decima bola r. 1848 zrušená a farári mali miesto nej dostávať výmenu desiatkov. Medzi vládou a diecéznou vrchnosťou nebolo dohody v tom, či sa má výmena desiatkov vyplácať podľa majetkového súpisu z roku 1802, alebo z r. 1848. Vláda poukázala r. 1850 dve tretiny výmeny podľa majetkového súpisu z r. 1802 s pripomienkou, že ostatok vyplatí po konečnom ustálení výmeny desiatkov. Dve tretiny výmeny platila vláda až do r. 1860. Vtedy však ich výplatu zastavila z toho dôvodu, že spišský biskup Ladislav Záboysky, ktorému sa za spišskú diecézu vyplácaly, vláde ich nevyúčtoval. Biskup nemohol preto vyúčtovať, lebo medzi ním a spišskými decimálnymi farami nebolo shody vo veci jej vyplácania. Záboysky chcel, aby sa výmena všetkých decimálnych fár v spišskom biskupstve cedovala diecéze, z čoho časť biskup doručí podľa svojho uváženia decimálnym farárom, ostatok použije na účely celodiecézne, ako na dotovanie nedecimálnych farárov a na opravu chudobných fár celej diecézy. (Biskupov úmysel bol sice šľachetný a sociálny, no nie dosť spravodlivý.) Patriční farári nechceli na to nijako prísť. V spišskom biskupstve (Spiš, Liptov, Orava) bolo dohromady 54 decimálnych fár.^{39a} Z nich ani jedna nebola na Hradského je zjavné, že nebol nábožensky indiferentný, preto veľmi mu krivdil jeho neskorší nástupca Žakovskej fary, keď ho upodozrieval z liberalizmu. Vid' *Hist. dom.* v Žakovciach 91.

³⁸ I v tom ohľade mu ubližuje nástupca Ján Kubík, keď mu vyčíta, že obytné budovy nechal v dezolátnom stave a nič zo svojho neopravoval (*Hist. dom.* str. 91).

³⁹ Neskorší farár vo Vyšných Lapschoch.

^{39a} Hradský, *Initia* 526. — V Žakovskej *Hist. dom.* 31, Hradský

Orave, len niekoľko ich bolo v Liptove, prevažná väčšina bola na Spiši. Záboyského plán by bol prakticky znamenal toľko, že z dôchodkov spišských budú dotované fary na Orave a v Liptove. Keďže spišskí decimálni farári nemali vôbec miestneho dôchodku alebo dôchodok len veľmi malý, zdráhali sa zriecť svojej právnej výmenovej kompetencie. Na Spiši najbolestnejšie sa týkal Záboyského plán dištriktu veľkánskeho, lebo v ňom skoro všetky fary boli decimálne. No, a ozaj najcitlivejšie by sa to bolo dotklo farára žakovského, lebo v Žakovciach, okrem jednej farskej lúky a máličko roličiek, nebolo nijakého miestneho dôchodkového prameňa. Farár sa živil len z tých dvoch tretín výmeny desiatkov, ktoré do r. 1860 riadne dostával. Vtedy i to mu zastavili — a likvidovali len preddavok v sume 300 zlatých ročne. Hradskému padlo na deň 86 krajciarov, z čoho mal udržať seba i domácnosť. Toto biedne hmotné položenie vylúčilo z úst ináč pokojného a rozvážneho Hradského najtrpkšie slová a, i keď nerád, vinu za svoje strádanie musel zvalovať na svojho biskupa.⁴⁰

spomína 90 decimálnych fár v spišskej diecéze. K nim počíta i tie, ktoré dostávaly desiatky in natura.

⁴⁰ „Žakovská fara je najbiednejšia zo všetkých fár pod naším biskupom. Už som dostal skúsil veľa smutných dní, ale neverím, že by mohly prieť ešte biednejšie, ako sú terazšie. Dobytok na svete nemá to biednejšie než chudobný kňaz a najmä na miešanom mieste, lebo nekatolíci pozerajú naňho ako na žobraka, opovrhujú ním a vysmievajú ho. Pri tom všetkom nech sa stane vôľa Božia! Položenie, v ktorom sa nachádzam pre biedne dôchodky, je neopísateľné, lebo toho času som najbiednejší človek v obci. Okrem jednej služobnej osoby nemám nikoho v dome a aj tá slúžka ma chce nechať, lebo pre nedostatok dôchodku už 14 mesiacov som jej neplatil mzdu a len sľubmi som ju zdržiaval. Denne na obed varí sa u mňa pol funta mäsa, na večeru denne jedávam zemiaky so soľou, keďže nemám na ne masť. Chlieb sa zriedka pečie, lebo nemám múky. Bratov, ktorí ma navštívili, môžem pohostiť len čiernym, jačmenným chlebom, ktorý si požičiavam od veriacich. Nosievam ošúchané šaty. V mojom dome z každého kúta kričí prázdnota. Zastav sa trocha, milý čitateľ, lebo biedu, s ktorou zápasím, nemôžem ani opísať slovami. Najvyšš na konci sveta, keď bude súženie, aké nebolo ešte medzi nami kňazmi, a anjel Pána vyleje na nás plnú čašu Božieho hnevu. Bár by pre niekoľkých dobrých a vyvolených skrútili sa tieto dni! Nedostatok rodí zúfalstvo, zúfalstvo môže viesť k ohavnostiam, ktorými sa Boh uráža, a zločinom aj samých kňazov, ktorí sú tiež ľudia. Neostáva nám, ktorí sa nachádzame v rovnakom súžení a nedostatku, ako smútiť so smútiacimi, plakať s plačúcimi, Boha vrúčne prosiť a úfať sa, že dobrý je Boh a nenechá nás pokúšať nad to, čo znesieme, a aj s pokúšením chce naše dobro — Amen.“ *Hlät. dom. Žak. 39.*

Keďže zo spišských decimálnych fár žakovská bola najbiednejšia, Hradský žiadal dôsledne celú výmenu desiatkov a nechcel z nich odpustiť nič ani v tom prípade, keby ostatní spišskí decimálni farári boli voči biskupovi ochotní na voľajaké ústupky. Na kňazskej kongregácii v Poprade r. 1864 podal toto osvedčenie:

„Jozef Hradský, farár žakovský, pridrižiava sa práv svojej fary natoľko, že, keby to aj väčšina spišských farárov svojimi hlasmi chcela zlomiť, hotový je svoje pozitívne práva brániť aj pred Jeho Veličenstvom.“⁴¹

Spišské decimálne kňazstvo konečne r. 1864 dosiahlo po dlhom a trápnom boji svoje právo. Hradskému poukázali naraz 852 zlatých, ktorými sa predbežne hmotne reštauroval. Decimálna vec farárov skončila sa úplne až r. 1866, a to víťazstvom stanoviska spišských farárov, nie biskupa Záboyského.⁴²

Hradský úspešne bránil nielen svoje záujmy, ale rozhodne sa postavil aj za práva (miestne dôchodky) svojho učiteľa. Dostal sa pritom do neprijemného konfliktu s obecným predstavenstvom, ktoré, súc evanjelické, chovalo sa voči nemu nežičlivo. Prejavili pritom toľko konfesijnej nesnášlivosti, že Hradský bol nútený vystúpiť so svojou vecou na verejnosť a v novinách pranierovať toto správanie sa protestantského obecného zastupiteľstva.⁴³ Proti Hradského opatreniam, ktorými zaisťoval legálne učiteľove požiadavky, protestanti podali odvolanie na stolicu, no bez výsledku, lebo jeho postup bol dobre premyslený a podložený argumentami.

A ako úprimne cítil so svojim učiteľom, keď sa mu krivdilo, tak isto ho bolely aj trápenia jeho veriacich. Hmotné polozenie žakovských obyvateľov, a najmä katolíkov, bolo vtedy ozaďbiedne. Katolícki sedliaci boli veľmi zadlžení a od svojich dlžôb

Hradský mohol byť, keď tieto zúfalé riadky písal, veľmi rostrpčený a rozčúlený. Iste trpel nedostatkom, ale nie natoľko, ako píše. Aj vtedy mal svoj veľín, ktorý mu neskoršie zaistil pekný dôchodok, a i v týchto kritických rokoch toľko vynášal, aby netrpel krajnú biedu. No vinou biskupa nedostával to, čo mu patrilo, preto písal tak zúfalo.

⁴¹ *Hist. dom.* 41.

⁴² *Hist. dom.* 56.

⁴³ Hradský dal pozemnoknižne zaistiť žakovskému r.-kat. učiteľovi od obce patriace dôchodky, čo pobúrilo protestantov obce. Vzoprel sa aj nariadeniu vrchnosti. No Hradský postupoval správne a tak vec sa skončila v jeho prospech. — *Idók tanuja — Egyetemes magyar ujság, Pest.* 17. XI. 1865.

museli platiť obyčajne židovským veriteľom nepomerne vysoké úroky.⁴⁴ Hradský videl toto hmotné ruinovanie svojho ľudu, trápilo ho to, no najhoršie bolo, že mu nemohol pomôcť, ako by bol chcel. Pri vtedajšom liberálnom hospodárskom systéme možné boli aj také kriklavosti a sociálne nespravodlivosti. Nebolo štátneho zákona, ktorý by bol chránil ľud pred vykorisťovaním. Svojpomocné ustanovizne, ktorými sa inde už úspešne bránili drobní občania pred prechmatmi liberálneho hospodárenia, v Uhorsku boli ešte len v plienkach a na Spiši skoro ešte neznáme. I keby bol chcel v prospech svojho ľudu voľačo podniknúť, nemohol to urobiť obidením obecného predstavenstva, a to mu v ničom nešlo poruke, ba naopak, akékoľvek jeho podujatie postavilo do konfesijného svetla a zmarilo tak každý pokus.⁴⁵

Keď nemohol pomôcť svojim vo väčších veciach, podporoval ich aspoň drobnosťami, nakoľko len pri svojom hmotnom položení mohol. Skoro všetky výdavky na školu vzal na seba, chudobným deťom kupoval knihy a školské potreby.⁴⁶ Gazdov učil racionálnejšie hospodáriť, aby zo svojej práce mali väčší ošoh. Presviedčal ich, aby sa krčovite nepridržiavali starých spôsobov hospodárenia a aby sa neuzavierali pred novotami, ktorými možno zvýšiť výnosnosť pôdy. Propagoval medzi nimi záhradníctvo, vysadzovanie ovocných stromov a najmä včelárstvo.⁴⁷

Duchovný život žakovských katolíkov bol za Hradského účin-

⁴⁴ O hmotnom postavení svojich veriacich píše toto: „Niet ani jedného katolíckeho domu, ktorý by nebol dlhmi zaťažený. Niektoré z nich sú už preťažené dlžobou a obávam sa už vopred, že sa im odpredajú majetky, a keďže katolíci ich nebudú môcť odkúpiť, majetky katolíkov dostanú sa do rúk nekatolíkov. Do dlžob upadajú preto, lebo pri preberaní rodičovskej pozostalosti deti si oceňujú privysoko nehnuteľnosti. Napr.: „poľ gazdovstva“ sa obyčajne cení na 2000 zlatých. V prípade, že ostaly štyri deti, jeden musí vyplatiť trom 1500 zlatých, a „poľ gazdovstva“ nikdy nedonáša toľko ošohu, aby sa dlh splatil. Aby mohol vyplatiť svojich súrodencov, nútený je požičať si peniaze. Peniaze si požičajú zväčša u Židov na zmenku, od ktorých platia veľké úroky, niekedy od 100 zlatých na 3 mesiace platia 12 zlatých, teda ročíte platia od 100 zlatých 48 zlatých úrokov, čo je úžerstvo, a to ich nivočí.“ (*Hist. dom. Žak.* 65.)

⁴⁵ Najmä obecný starosta a evanjelický farár Ján Schönwizner križovali Hradského plány, obetujúc pritom pokoj obce a jej záujmy. Protestanti mali v obecnom zastupiteľstve väčšinu. Príčinám Schönwiznera prehlasovali Hradského vo všetkom (*Hist. dom. Žak.* 86—87).

⁴⁶ *Hist. dom. Žak.* 89.

⁴⁷ H r a d s k ý, *A gyakorlati méhéset rövid vázlatá*, Pest 1861, 146.

kovania vo všeobecnosti dobrý. Hoci mal pri svojom príchode vážne obavy pre mravnú spustlosť svojich veriacich, jednako po 10-ročnom pôsobení medzi nimi vydáva o nich sám vo všeobecnosti dobré svedectvo.⁴⁸ Túto zmenu k lepšiemu načim bezpochyby jemu pripísať.⁴⁹

Keďže žakovská fara bola pomerne veľmi chudobná a Hradský dlhší čas nedostával výmenu desiatkov, nútený bol hľadať si voľajaké iné pramene dôchodku. Okolo fary rozprestierala sa veľká záhrada, ale ovocné stromy boli už nanič. Hradský usilovne vysádzal nové ovocné stromčeky, pričom skúmal, ktoré druhy ovocia sa najlepšie osvedčujú v tomto kraji.⁵⁰ Intenzívne sa venoval včelárstvu. Tým sa zaoberali už aj jeho predchodcovia. Ján Meravý mal povestný včelín. No Hradský chcel byť vo včelárstve priam odborníkom, aby sa mu čo najlepšie rentovalo. Zadovážil si potrebnú cudzozemskú literatúru o včelárstve.⁵¹ Nakoľko sa vžil do včelárstva a akým odborníkom sa v ňom stal, vidieť z toho, že r. 1861 vydal praktickú príručku o včelárstve, ktorá bola v maďarskej reči prvou knihou vo včelárskom odbore.⁵²

Hradský, i keď sa vážne staral o svojich veriacich (no mal sotva 200 duší a bez filiálky) a zaoberal sa i včelárstvom, predsa ani pastorácia, ani hospodárenie nemohlo zaplniť všetok voľný čas, ktorý mal na žakovskej fare k dispozícii. Ostatok času, ktorý mu popri zamestnaní zvyšoval, venoval vede. Jeho predchodca sa tiež zaoberal vedou a mal peknú knižnicu. I Hradský začal sbierať knihy a zakladal si knižnicu. Zpočiatku boli to zväčša knihy z odboru včelárstva a záhradníctva. Ale,

⁴⁸ *Hist. dom. Žak.* 65.

⁴⁹ Terajší žakovský farár Belo Pataky zostavil na základe tamjšej matriky pokrstených štatistiku ľudnatosti medzi katolíkmi, ktorá vykazuje zaujímavé dáta. Najväčšia bola v rokoch 1858—75, teda práve vtedy, keď tam účinkoval Hradský. Ročný prírastok narodených v porovnaní s ostatnými rokmi pred Hradským a po ňom je neobyčajne veľký. To je znak, že Hradský vo svojich kázňach a pri spovedi veľmi ostro vystupoval proti nemravnému zlovyku málodetnosti rodičov, ktorý bol medzi protestantmi veľmi rozšírený a od nich prenášal sa aj na katolíkov.

⁵⁰ *Hist. dom. Žak.* 52 a 54.

⁵¹ Hradského bibliotéka má i dnes niekoľko nemeckých odborných diel o včelárstve.

⁵² Hradský, *A gyakorlati méhészet rövid vázlatá*, Pest 1861. Uhorská záhradnícka spoločnosť, ktorá mu spomínanú prácu publikovala, ústami predsedu Alexandra Lukácsiho sa mu vrele poďakovala za ňu. List z 8. I. 1862 v seminárnom archíve.

hoci ho tento odbor za celý život zaujímal, predsa mu nebol natoľko blízky, aby úplne upútal jeho pozornosť. Čítil v sebe vlohy, ktoré ho viedly na iné pole vedeckej práce. Ožily v ňom spomienky na jeho seminárneho profesora Hýroša, a to najmä vtedy, keď sa ten chystal vydať svoju prácu o hrade Likave. I Hradský vo svojich voľných chvíľach prekutával farský archív a jeho knižnicu a vďačne nazeral aj do archívov susedných fár. Začal sa intenzívne zaoberať históriou. Tento obrat k histórii je zjavný od r. 1865 už v jeho farskej kronike. Kým totiž do r. 1865 opisoval v nej len veci, týkajúce sa jeho farnosti a jeho hmotného polozenia, po tomto roku pravidelne zaznačuje udalosti širšieho okolia a i celosvetové a pripojuje k nim svoje poznámky a posudky. Na základe starých spisov zostavil stručne dejiny svojej farnosti a zaznačil ich v domácej kronike.⁵³ Domácu kroniku od r. 1865 viedol odbornejšie ako dovtedy. Menej spomína v nej svoje osobné veci, zdĺhavejšie opisuje udalosti, týkajúce sa celej obce, ba zaznačuje aj pozoruhodné udalosti blízkeho okolia (reštaurácia a posviacka Thökölyho kaplnky v Kežmarku⁵⁴). Vtedy začal uverejňovať články aj v dennej tlači, v ktorých opisoval významnejšie udalosti.⁵⁵ Keď bol r. 1873 založený *Uhorský karpatský spolok* (Magyarországi Kárpátgyelet — Ungarischer Karpathen-Verein), Hradský hneď vstúpil doň za člena a od r. 1875 bol jeho stálym výborníkom.⁵⁶ V ročenkách tohto spolku mal možnosť uverejňovať svoje historické články a odvtedy stal sa ich verným prispievateľom. Hradský našiel svoj smer a verne vytrval pri ňom až do svojej smrti.

•

Po smrti veľprepošta Dominika Biacovského, ktorý spravoval aj spišskopodhradskú faru, cirkevná vrchnosť sa rozhodla dať Spišskému Podhradiu, i keď nie riadneho farára (fara de jure patrila veľprepoštovi), aspoň stáleho administrátora. Z okolnosti, že Spišské Podhradie nemalo stáleho dušpastiera, vyplývaly rozličné nevýhody. Hradský, ktorý túto farnosť dobre poznal, hlásil sa na ňu a po 21-ročnom účinkovaní v Žakovciach 17. jan. 1876 prešiel do Spišského Podhradia ako administrátor. Pohnútky, ktoré ho sem viedly, boli rozličné. Stály zápas

⁵³ *Hist. dom. Žak.* 74—80.

⁵⁴ *Hist. dom. Žak.* 83.

⁵⁵ *Idók tanuja* z r. 1866, č. 225.

⁵⁶ *Jahrbuch des Ungarischen Karpathenvereins, Kaschau* 1875.

s hmotnými ťažkosťami na žakovskej fare a ustavičné neprijemnosti s protestantmi ho znechutily. Ožila v ňom túžba po kraji, kde vyrástol. No Hradský nebol ani hmotárom, ani slabým človekom a tieto pohnútky by neboly stačily na to, aby zanechal miesto, kde i keď hmotne strádal, mal predsa veľa času a mohol sa venovať obľúbeným historickým štúdiám. Hlavnou pohnútkou, ktorá ho sem viedla, bol bohatý kapitulný archív a knižnica a on sa domnieval, že i pri väčšej pastoračnej práci nájde si dost voľnej chvíle venovať sa im.⁵⁷

No i keď hlavne preto prišiel sem, aby sa lepšie mohol venovať archívom, nezabudol, že je predovšetkým duchovným pastierom a má povinnosti voči svojim veriacim. A Hradský sa im aj oddane venoval a uskutočnil viaceré významné veci na poli pastoračnom. Pôstne kázne bývaly v Podhradí do r. 1877 v stredu. On ich preložil na nedeľu popoludní, aby sa na nich mohli zúčastniť i remeselníci a služobná čelaď.⁵⁸ Na jeho návrh cirkevná vrchnosť pričlenila obec Kolbacy r. 1878 k Spišskému Podhradiu ako filiálku.⁵⁹ Keďže Kolbacy mali malý kostolík, ktorý nestačil pojať všetkých veriacich, pričínal sa o jeho zväčšenie a r. 1879 posvätil základný kameň nového kostola.⁶⁰ Už v Žakovciach mimoriadnu pozornosť venoval škole. A tak i na novom mieste skoro prvou jeho úlohou bolo dať do poriadku zanedbanú školu. Oproti kostolu odkúpil dva domy a r. 1878 postavil z kostolných peňazí modernú školskú budovu, vyhovujúcu vtedajším pedagogickým požiadavkám. Pri tejto ľudovej škole vytvoril pre dievčatá vyšších tried osobitné oddelenie, aby sa vychovávaly oddelene od chlapcov. R. 1881 dal dôkladne opraviť farskú budovu a kostol, pričom dbal, aby opravou veže nenarušili jej románsko-gotickú ozdobu, ktorá sa dovtedy ešte zachovala. Ba pomýšľal vybudovať namiesto terajšieho, len pro-

⁵⁷ Do Spišského Podhradia preniesol zo Žakoviec aj svoj známy včelín a umiestil ho vo farskej záhrade pri chudobníci. Pravda, tu mu včelárstvo už nedonášalo toľko ako v Žakovciach a ani sa mu nemohol toľko venovať ako na predošlom mieste.

⁵⁸ H r a d s k ý, *Krátky obsah dejín farského kostola v Spišskom Podhradí*, Sp. Podhradie 1891, 49.

⁵⁹ Obec Kolbacy od najstarších časov patrila k spišskopodhradskej fare. Keď sa dostalo mesto Spišské Podhradie za Žigmunda s 13 spišskými mestami do poľského zálohu, Kolbacy cirkevne pripojili ku Spišskej Kapituli. Hradský revindikoval pôvodný stav (H r a d s k ý, *Initia*, Spiš. Podhradie 1901, 257).

⁶⁰ H r a d s k ý, *Krátky obsah atď.*, 50.

vizórne postaveného kostola, dôstojný chrám a dal si na to vypracovať plány.⁶¹ No odchod zo Spišského Podhradia mu v tom zabránil. Farskú knižnicu, ktorá dovtedy bola umiestená v kostolnej veži, dal preniesť do farskej budovy a umiestil ju v dob-
rých skrinách, čím ju zachránil. R. 1889 sa dozvedel, že v ktoromsi súkromnom dome majú gotickú sochu Matky Božej z bývalého gotického chrámu spišskopodhradského. Postaral sa o to, aby sa socha vrátila kostolu, a dal jej vyhotoviť primeraný oltár. Z príležitosti jeho posviacky napísal dejiny kostola a celej farnosti.

Vtedajší spišský biskup Juraj Čáska, ktorý si vysoko vážil horlivosť i učenosť Hradského, vymenoval ho r. 1884 za konzistoriálneho radcu a uhorský kráľ František Jozef I. na biskupov návrh vymenoval ho r. 1889 za titulárneho prepošta sv. Vavrinca de Háj.⁶² Hradský síce nikdy neočakával vyznamenania, netúžil po nich, a i keď ich mal, ostal i naďalej skromným, jednoduchým Hradským; no cirkevná a svetská vrchnosť urobila svoju povinnosť voči človekovi, ktorý si vyznamenania svojou svedomitou prácou ozaj zaslúžil.

Za svojho pôsobenia v Spišskom Podhradí sa nemiešal do komunálnych vecí mesta.⁶³ Preto ani nemal také neprijemnosti, aké zažil v Žakovciach. O to viac sa venoval vede, historickému bádaniu. Za tých 15 rokov, čo bol v Spišskom Podhradí, vydal najviac historických prác o Spiši a písal články z odboru histórie do spišských časopisov, najmä do čas. *Zipser Bote*. Hradský ešte ako žakovský farár pomýšľal s Adalbertom Pischom, farárom z Veľkej, Alexandrom Miinnichom, ev. učiteľom v Poprade, a Samuelom Webrom, ev. farárom v Spiši. Belc, tiež historikom, založiť historický spolok na Spiši.⁶⁴ Ich plán sa ešte vtedy nedal uskutočniť, no najmä Hradský dbal na to,

⁶¹ Plány odovzdal svojmu nástupcovi Štefanovi Zemančíkovi. Dnes nevedieť, kde sú.

⁶² Vymenovanie za titulárneho prepošta bolo vysoké cirkevné vyznamenanie a podľa uhorských zvykov spojené bolo s právom nosiť biskupské odznaky (pektorál, pri omši bisk. berlu a infulu). U Hradského bolo mimoriadne, tým viac, pretože nebol ani farárom, len administrátorom.

⁶³ Žiaľbohu, v Spišskom Podhradí nie je historia domus, z ktorej by boli známe podrobnosti jeho účinkovania v tejto farnosti. Hradský iste viedol domácu kroniku i v Podhradí, ako to robil v Žakovciach a v Sp. Novej Vsi. No dnes jej v Spišskom Podhradí niet.

⁶⁴ Dr. Demko, *A Szepesvármegyei történelmi társulat évkönyve*, Lőcse 1885, 1.

aby zdravá myšlienka nezanikla. Roku 1881 na stĺpcoch „Zips-er Bote“ Hradský so svojimi spomínanými priateľmi, ku ktorým sa pridružili významné osobnosti Spiša⁶⁵ znova vyzýval spišskú verejnosť, aby realizovala dávnu ideu o spišskom historickom spolku. A keď „*Spišský historický spolok*“ r. 1883 skutočne vznikol, Hradský, ktorý sa o jeho založenie veľmi zaslužil, stal sa jeho výborníkom a zostal ním až do smrti. Väčšiu funkciu v Spolku zo skromnosti neprijal, no tým činnejší bol v jeho ročenkách, kde pravidelne uverejňoval historické články o Spiši.

V Spišskom Podhradí sa cítil dobre (vysvitá to z jeho listu, písaného sestre pri odchode z Podhradia). No jednako bol tu len administrátorom, čo nie veľmi zodpovedalo jeho vysokému cirkevnému vyznamenaniu. A ani dôchodkove nebolo tu najlepšie.⁶⁶ Svoje historické publikácie vydával v prevažnej väčšine vlastným nákladom, na čo miestne dôchodky nevelmi stačily (biskup Čáska ho peňažne len mierne podporoval). Asi to ho pohlo, že r. 1891, po odchode Štefana Košťáliku zo Spišskej Novej Vsi, žiadal Hradský túto faru. 10. februára 1891 dostal na ňu kráľovské vymenovanie a 4. marca t. r. bol už aj investovaný.

Hradský bol už 64-ročný, keď prešiel do Spišskej Novej Vsi. Je to vek, v ktorom človek na novoty neľahko zvyká. Na poli dušpastierstva za 3 roky, čo bol v Novej Vsi, nepodnikol nič zvláštneho, ako to robieval na svojich predošlých pôsobištiach.⁶⁷ Pretože v Spiš. Novej Vsi nenašiel domácu kroniku, začal sbierať dáta, ktoré v abecednom poriadku ukladal do archívu.⁶⁸ I v Spiš. Novej Vsi sa cítil dobre. S prednými mešťanmi nadviazal spoločenské styky. Občania si vážili najmä jeho hlbokú učenosť a kresťanskú korektnosť.⁶⁹

⁶⁵ Gróf Albin Csáky, Augustín Korponay, spišský podžupan, Koloman Szőnyei, mešťanosta Levoče, František Liptay, spišský veľprepoš. Dr. Beerwaldský, odorinský farár, a iní (Demko, c. d. 3).

⁶⁶ Spišskopodhradská fara je pomerne slabé beneficium a z beztak malého dôchodku určitú časť mali administrátori odvádzať spišskému veľprepoštovi. Hradský, Iníta, 472.

⁶⁷ No nádherná veža farského kostola, ktorú v revolučnom roku 1848 demolovali Rusi, za Hradského pôsobenia bola znovu postavená. Münnlich, *Igló város tört.*, Spiš. Nová Ves 1896, 526.

⁶⁸ V sbieraní dát v poriadku Hradským uvedenom pokračuje terajší farár Dr. František Roiný.

⁶⁹ Najmä zadobre bol s poslancom Aurelom Münnlichom, evanjelikom,

No rýchlo sa vzťahujúce mesto potrebovalo i na poli duš-pastierstva mladšieho a pružnejšieho človeka. Hradský už nebol súci na túto prácu. Ale ako učenc a historik mal ešte všetky predpoklady tvorivej činnosti. To dobre vycítil vtedajší biskup Pavol Smrečáni⁷⁰ a povolal ho za kanonika do Spišskej Kapitule. Kráľ František Jozef I. udelil mu 30. dec. 1893 menovací dekrét.

Toto miesto na Spišskej Kapituli bolo pre Hradského ako by stvorené. Tu mal pre vedecké bádanie potrebný pokoj, aký v pastorácii nemohol mať ani pri najväčšej utiahnutosti, mal veľa času, hmotné zabezpečenie a dobrý dôchodok, ktorý ho posmeľoval aj na vydavateľské podnikanie väčších rozmerov.

Ako kanonik venoval svoj voľný čas výlučne iba kapitulnému archívu a bibliotéke. Poznal ho síce už z rokov svojho spišskopodhradského účinkovania, no vedel, že ani z malej časti nie je spracovaná ohromná látka, ktorá je v ňom. Kapitulný archív vlastní 45 hrubých a drobno písaných protokolov — zápisníc a konceptov úradných listín od r. 1510 do 1850. Keďže spišská kapitula bola overovacím miestom, protokoly sa týkajú najrozmanitejších vecí spišského, ba aj obyvateľstva iných krajov Uhorska. Okrem tých je tam okolo 4000 listín vo verejnom (regnikolárnom) a okolo 1400 listín v súkromnom kapitulnom archíve. Hradský dôkladne preštudoval tento archív, o čom svedčia jeho poznámky a podčiarkovania (ceruzou písané) na mnohých stranách spomínaných protokolov. Excerptoval ich, i keď pri svojom vysokom veku (mal už vtedy vyše 70 rokov) netrúfal si nádejať sa, či ich bude môcť uverejniť. Oči mu náramne slabý⁷¹ a žalúdočná nemoc, na ktorú vlastne trpel cez celý svoj život, stávala sa čoraz akútnejšou.

27. febr. 1900 slávil Hradský 50-ročné kňazské jubileum. Keď ho pri tejto slávnostnej príležitosti pozdravili biskup Smrečáni,

politikom liberálneho smeru. No jeho pomer k Münnichovi bol čisto spoločenský, a nie politický, ako mu to vyčíta žakovský farár Ján Kubík. (*Hist. dom. Žak.* 91.)

⁷⁰ I biskup Smrečáni mal porozumenie pre Hradského historické bádanie a hmotne ho napomáhal.

⁷¹ Pracoval nocami a len pri sviečkach. Pri čítaní listín a protokolov pomáhal mu Dr. Ján Jurík, profesor teológie, pri korektúrach Jozef Höhr, vtedajší kapitulský kaplán. Slabému zraku Hradského možno čistočne pričítať chyby, ktoré sa vkdzly do textu pri odpisovaní a ktoré mu častejšie vyčíta Viktor Bruckner. (Vid' *Közlemények Szepesvármegyé mult.* 1911, 241; 1913, 261 a ďalej.)

kapitula a centrálné kňazstvo, požiadali ho, aby uverejnil svoj rukopis, vzťahujúci sa na dejiny spišskej kapituly. Hradský, hoci medzitým na 6 mesiacov vážne ochorel, s pomocou svojich priateľov v krátkom čase bol hotový so svojim veľkým dielom *Initia* a skoro nato publikoval aj svoje najväčšie a posledné dielo *Additamenta* — (viď nižšie). V posledných rokoch častejšie sa chodieval liečiť na Smerdžonku.⁷² Jeho ťažké choroby (na konci ho trápila aj červienka), i keď sa ich snažil pokojne znášať, zaviniily, že býval často mrzutý, zle naladený. Po smrti kanonika Dr. Richnavského v januári 1904 Hradský, hoci už bol chorý, odhodlal sa presídliť do uprázdneného bytu, aby si v ňom lepšie mohol umiestiť svoju rozsiahlu bibliotéku.⁷³ No dlho v ňom nebyval. 6. novembra 1904 zomrel 77-ročný, po dlhej, ale pokojne znášanej chorobe.⁷⁴ Pochovaný je v krypte spišskej katedrály.

Hoci ako spišskonovoveský farár a spišský kanonik mal slušné príjmy, hmotná pozostalosť po ňom nebola veľká.⁷⁵ Zo svojich príjmov podporoval knižnicu a vydával vedecké publikácie, ktorých náklad zväčša sám znášal. Knižnicu aj publikácie zanechal spišskej kapitule, ktorá ich najnovšie odovzdala Vysokej škole bohosloveckej v Spišskej Kapituli.

⁷² Mal žalúdočné vtedy, údajne raka, a trpel aj na žľožové kamienky.

⁷³ Kanonický byt č. 6, do ktorého sa Hradský presťahoval, je najrozsiahlejší z kapitulských kanóní. V ňom bola jeho bibliotéka až do prenesenia do spiš. seminára.

⁷⁴ Veľprepošť Ferdinand Fertsek urobil v katastrí zomrelých biskupov, prepoštov a kanonikov Spišskej Kapitule tento záznam: „Die 6. Novembris 1904 susceptis moribundorum sacramentis pie in Domino obdormivit: Josephus Hradzky, Praepositus a. Laurentii de Háj, Cath. Eccl. Scepi. Canonicus, S. Sedis Consistorialis Assessor, Sacerdos jubilaris in annum quintum, post diuturnam infirmitatem, quam exemplari cum patientia toleravit.“

⁷⁵ Podľa údajov Jozefa Höhra, farára v Malužinej, ktorý ako spišskokapitulský kaplán s kanonikom Ignáčom Zimmermannom robil Hradského závet a bol prítomný pri speňažení jeho pozostalosti, po Hradského smrti ostalo toto: 3 kusy 100-korunových bankoviek v brevíári; z tejto sumy sa mály hradil lekárske a pohrebné trovy. Medzi papiermi našlo sa ešte 100 kusov dukátov po 20 K a 100 po 10 K, ktoré neboly nikde zaznamenané, na ktoré Hradský iste zabudol (príznačné pre neho!). Tieto dukáty, ako i odpredaním hnutelnosti získané peniaze, zdedily jeho dve sestry.

HRADSKÉHO PÍ SOMNÉ DIELA

Hradského prvá písomná práca väčšieho formátu je:

1. *A gyakorlati méhészet rövid vázlatá különös tekintettel Dzierzon módszerére*, Pest 1861. Vydala redakcia Uhorskej záhradníckej spoločnosti. 12°, 150 strán, 43 vyobrazení.

Napísal ju ako žakovský farár, keď pre svoje biedne hmotné polozenie bol nútený intenzívne sa zaoberať včelárstvom. Chcel ňou poslúžiť širšej verejnosti, najmä svojim farníkom, ktorých sa usiloval povzbudiť k racionálnejšiemu včelárstvu. Preštudoval cudzozemskú, najmä nemeckú odbornú literatúru o včelárstve a vo svojom diele nakrátko shrnul vedomosti, ktoré vzdelaný svet mal dovtedy o včelách a dorábaní medu.

Práca má 9 kapitol: o včelách vo všeobecnosti, o úľoch (odporúča dzierzonovské slamené úle), o včelínoch, o rojoch, o chorobách včiel a ich ošetrovaní a o speňazení medu. V poslednej kapitole oboznamuje čitateľov s Dzierzonovou metódou.⁷⁶ Hradský vo svojom diele nepodáva len mienky iných autorov, ale aj vlastné skúsenosti. Cudzozemské náhľady podrobuje prísnej skúške, či sú vhodné a osvedčujú sa aj v našich pomeroch. U domácich včelárov chce prelomiť zpiatočnicke presvedčenie, že len tak je to dobré, ako to robievali naši predkovia — a nechcú sa dať poučiť. Jeho knižička bola prvou prácou tohto druhu v maďarskej literatúre. Odborníci sa o nej vyslovili s uznaním a Uhorský záhradnícky spolok poslal Hradskému ďakovný list.⁷⁷

⁷⁶ Ján Dzierzon, sliezsky r.-kat. farár a praktický včelár (zomrel r. 1906), objavil partenogenezu u včiel a propagoval úle s pohyblivými plášťami. Vydával časopis *Der Bienenfreund aus Schlesien*.

⁷⁷ List Alexandra Lukácsiho z 8. I. 1862. (V seminárnom archíve.)

V ročenke *Karpatského spolku* z r. 1875 uverejnil Hradský históriu tatárskeho plenu na Spiši a dejiny Skaly útočiska (Lapis refugii).⁷⁸ 30-stranová štúdia, opierajúca sa o spišské kroniky a najmä o Katonovo dielo o Uhorsku⁷⁹, bola jeho prvou obširnejšou historickou prácou. Spišskej verejnosti predstavil sa ňou ako dobre podkutý historik a podrobný znalec spišských dejín. Karpatský spolok zvolil ho do redakčného sboru svojej ročenky a požiadal ho, aby pokračoval v podávaní spišských dejín. Nakoľko Hradský medzitým odišiel zo Žakoviec do Spišského Podhradia, žiadosti spolku mohol vyhovieť až r. 1883. V ročenke Spolku z tohto roku uverejnil pod názvom *Wanderungen durch die Zips* ďalšie príspevky k spišským dejinám, a to z okolia Spišského hradu⁸⁰ a Spišskej Kapitule.⁸¹ Tieto články vydal aj knižne pod názvom

2. *Das Zipser Haus und dessen Umgebung*, Igló, Druck der Buchdruckerei von Josef Schmidt. 1884, 8°, 154+V strán, 2 obrázky a 1 mapa hradu.

Autor už v prvom článku o Skale útočiska dokázal, že je s dejinami Spiša dobre oboznámený a spracoval ho starostlivo. No na tejto práci dal si veľmi záležať. Pred Hradským nebolo o Spišskom hrade nijakej monografie. Jeho práca je taká dôkladná, že ešte aj dnes je najlepšia a všetky neskoršie opierajú sa vlastne o Hradského dielo.⁸² Materiál čerpal z Wagnerových *Analecta Scepusii*, z Fejérea, Katonu, ďalej zo súkromného archívu rodiny Csákych. Romy hradu opísal na základe pozorovania a zameriavania na samom mieste.

V úvode sa krátko zaoberá dejinami Spišských Draviec, Levoče, Harhova, Spišského Podhradia, Hotkoviec a Žehry. Hlavná časť knihy je venovaná opisu samého hradu (s pripojenou podrobnou mapou, ktorú nakreslil Hradského brat Ing. Belo Hradský. Je to dodnes najlepšia mapa Spišského hradu) a jeho

⁷⁸ *Die Einfälle der Mongolen in Ungarn und der Zufluchtstein (Lapis refugii) in der Zips*. Magyarországi Kárpátgyelet évkönyve II. évf. 1875, 120. — V tej istej ročenke je uverejnený aj maďarský preklad toho článku od Z. S.

⁷⁹ Št. Katona, *Historia critica regum Hungariae*, Buda 1778—817.

⁸⁰ A magy. orsz. Kárp. egy. évk. 1883, 33, 124, 217; v tej istej ročenke aj maďarský preklad (1, 97, 193) od Jozefa Vidonyiho.

⁸¹ A m. K. e. évk. X. 1884, 1.

⁸² Ani Hieronym Bal (*Szepesvára története*, Lőcse 1914), ani Ján Vencko (*Z dejín okolia Spiš. hradu*, Spiš. Podhradie 1941) v podstate nehovorili o Spiš. hrade viac ako Hradský v spomínanom diele.

dejín od r. 1202 po r. 1800. Podáva v ňom hlavných županov hradu, kastelánov, privátnych majiteľov, ako napr. Zápoľovcov, Thurzovcov a Csákovcov. V ďalšej časti knihy (101—153) opisuje dejiny spišského prepoštstva a neskoršieho biskupstva až po biskupa Juraja Čásku.⁸³ Z diela vysvitá, že je oboznámený s materiálom archívu Spišskej Kapitule a pozná všetky diela i štúdie, uhorské i zahraničné, ktoré sa vzťahujú na jeho predmet. V štúdiu je vonkoncom vený, prísne kritický.

Na území Spiša bolo v stredoveku postavených sedem hradov, a to — okrem Spišského — v Gelnici, Rychnave, Marcellov hrad pri Hrabušiciach, v Markušovciach, v Lubovni a v Nedeci. Hradský po objasnení dejín Spišského hradu venoval svoju pozornosť i dvom menej známym spišským hradom, Marcellovmu a Markušovskému, už aj preto, že videl, že v histórii pre podobnosť mien často sa zamieňa hrad Marcellov s Markušovským. Do ročenky *Spišského historického spolku* z r. 1885 napísal 20-stranovú štúdiu⁸⁴, ktorá vyšla aj v osobitnom odtlačku pod názvom

3. *Marcell-vár és Markus-vár, Lőcse 1885. 8°, 22 strán. Tlačou Jozefa Reissa.*

Marcell, zemepán neznámeho pôvodu, vybudoval svoj hrad na Zelenej hore pri Hrabušiciach v prvej polovici XIII. storočia; na konci XIII. st. už zanikol a jeho majetky prešli do vlastníctva spišského prepošta. Castrum Marci, od ktorého dostaly pomenovanie dnešné Markušovce, bol skôr kaštieľom ako hradom a postavil ho asi v druhej polovici XIII. stor. Mark — predok rodiny Máriássich. Hradský jasným rozlišovaním spomínaných dvoch spišských hradov objasnil túto časť spišských dejín.

V dejepisectve hociktorého kraja veľkú ťažkosť robí okolnosť, že pomenovania miest v rozličných dokumentoch nie sú rovnaké, ale postupom času sa často menily. Nepostrádateľnou pomôckou pre dejepisca je soznam, v ktorom sú označené rozličné mená jedného miesta, ako sa vyskytujú v rozličných dokumentoch. Ako nemaly taký soznam iné kraje Uhorska v predošlom storočí, nemal ho ani Spiš. Podujal sa ho zostaviť Hradský. V ročenkách *Spišského historického spolku* z r. 1886—7 uverejnil miesto-

⁸³ Tento opis spišského prepoštstva slúžil vlastne za základ Pírhallovmu dielu *A szépei prépostság vázlatos története, Lőcse 1899.*

⁸⁴ Szep. tört. társ. évk. 1885, 63.

pisné pomenovania Spišskej župy.⁸⁵ Potom ich vydal aj knižne pod názvom:

4. *Szepesvármegye helységnevei*, Lőcse 1887, tlačou Jozefa Reissa, 8*, 90 strán.

Autor v ňom podáva v abecednom poriadku rozličné mená 221 spišských obcí, ako sa vyskytujú v stredovekých a novovekých dokumentoch, s presným udaním dokumentu, resp. zbierky, v ktorej sa patričné miestne pomenovanie vyskytuje. Dielo, pravda, nie je ani zďaleka vyčerpávajúce, ako to sám autor uznáva, lebo nemal poruke všetky zbierky uhorských dokumentov (opiera sa len o Fejérov *Codex dipl.*, Wagnerove *Analecta Scepusii*, o archívy a kroniky Spiša. Nemal však poruke ešte Ortvaého *Magyarország földleirása*, Theinerove *Vetera monumenta* a rozličné uhorské zbierky listín, ktoré boli zväčša uverejnené len po Hradského spomínanom diele). Ale i tak je jeho práca na Spiši priekopnícka — a do uverejnenia práce Fekete-Nagy a⁸⁶ bola jedinou pomôckou v tomto odbore. Berúc do úvahy vtedajší stav historických pomôcok a okolností, v ktorých autor pracoval, človek obdivuje Hradského trpezlivosť, presnosť a dôkladnosť, ktorá sa odzrkadľuje v tomto diele. Načím pripomenúť ešte i to, že Hradský otvorene uznáva slovenské osídlenie Spiša už pred príchodom Nemcov a Maďarov⁸⁷, z čoho vidieť, berúc do úvahy povážlivé časy a okolnosti, v akých dielo písal, nielen jeho vedeckú serióznosť, ale aj prejav jeho v základoch slovenskej duše.

•

Z príležitosti krajinského sjazdu uhorských lekárov a prírodospytco v Tatrách r. 1888 vydal Spiš *Pamätnú knihu*⁸⁸, do ktorej prispeli spišskí vedci článkami z odboru prírodospytu, národného hospodárstva i spišskej minulosti. O stredovekých umeleckých pamiatkach napísal štúdiu Dr. Ján Vajdovský.⁸⁹ Dr. Martin Pírhal्ला uverejnil úryvok v dejín spiš-

⁸⁵ Szep. tört. társ. évk. 1886, II., III., 1887, 79.

⁸⁶ Fekete-Nagy, *Szepesség területi és társadalmi kialakulása*, Budapest 1934.

⁸⁷ Hradský, *Szepesvármegye helységnevei*, Lőcse 1887, 2.

⁸⁸ *Szepesi emlékkönyv*, Szepesváralja, 1888 — nákladom spišského biskupa Juraja Čásku.

⁸⁹ *A szepesvármegyei középkori egyházi műemlékek jellemzéséhez*. Szep. emlékkönyv, 462.

ského prepoštvstva⁹⁰, Samuel Weber, ev. pastor v Spiši. Belej, podal štúdiu o 16 spišských mestách v poľskom zálohu.⁹¹ Hradský ho požiadali, aby napísal kompaktné dejiny Spiša po bitku pri Moháči. Hradský mal na túto prácu ani nie celý rok. Sotva skončil ťažkú prácu o pomenovaniach spišských obcí, dal sa do písania historického diela o minulosti Spiša po rok 1527. S prácou bol na určený termín hotový, uverejnili ju v spomínanej Pamätnej knihe, ale vydali ju s malým dodatkom aj knižne pod názvom:

5. *Szepesvármegye a mohácsi vész előtt*, Szepesváralja 1888, 8°, 116 strán.

O Spiši ešte nebolo z tohto obdobia súvislej historickej práce. Boly iba spišské kroniky: levočská (od r. 1108—1679), ľubická (od 1241—1637), z Lapisrefugií (1241—1517) a Spervogelova (1516—1537). No tieto, ako kroniky, nepodávaly ani spoľahlivé, ani kompaktné dejiny spišskej minulosti. Hradský použitím archívneho materiálu a všetkých objavov, ktoré urobila uhorská historická veda po jeho dobu, zostavil súvislé dejiny Spiša. No i táto jeho práca je priekopníckou a všetky neskoršie štúdie, ktoré sa o Spiši zjavily, budujú na tejto jeho práci. Hoci Hradský vo všetkých svojich prácach je kritický, tu si dal zvlášť záležať, aby všetko, čo tvrdí, podložil pôvodnými dokumentami. Prácu rozvrhol na tri hlavné časti: v prvej sa zaoberá politickými pomermi (Spiš v praveku, kolonizácia, politické zadelenie atď.), v druhej čiastke zaoberá sa hospodárskym a v tretej kultúrnym stavom Spiša. Hradského dosiaľ ešte nik na tomto poli neprekonal. V detailoch objavily sa síce už presnejšie a podrobnejšie práce⁹², ale vcelku sú Hradského dejiny Spiša ojedinelé i dnes.

*

⁹⁰ *A szepesi Prépostság vázlatos története az alapítástól egészen a vallási forradalomig*. Szep. emlékk., 390.

⁹¹ *A XVI. szepesi város az elzalogosítás idejében 1412—1772-ig*. Szep. emlékk., 442.

⁹² Pajduššák, *Smižany, Iľašovce, Sans-Souci*, Sp. N. Ves, 1925; Pajduššák, *Markušovce, Kežmarok* 1923; Vencko: *Dejiny štiavnického opátstva na Spiši, Ružomberok* 1927; Vencko: *Z dejín okolia Spišského hradu*; Dr. J. Špirko, *Husiti, jiskrovci a bratrci v dejinách Spiša*, Sp. N. Ves 1937; Fekete-Nagy, *Szepesség területi és társadalmi kialakulása*, Budapest 1934; Münnich, *Igló város tört.*; Dr. Lip-ták, *Bilder aus Zipser ergangenheit*, Kesmark = 1935. atď. atď.

R. 1889 vyšla pričinením Hradského druhá časť *Schmaukových*

6. *Supplementum Analectorum terrae Scepusiensis pars II.*⁹³

K *Wagnerovým Analecta Scepusii*⁹⁴ vydali Ján Bárdošsy, riaditeľ levočského gymnázia, a Michal Schmauk, farár v Matejovciach, roku 1802 dopĺňujúci sväzok spišských dokumentov pod názvom *Supplementum Analectorum terrae Scepusiensis, notionibus, ex veteri ac recentiore Hungarorum historia depromptis*. Táto zbierka, obsahujúca 108 dokumentov, vyšla v Levoči tlačou Michala Podhoránskeho v 3000 exemplároch. No sotva sa minulo z nich 1000 expl., a ani za tieto nemohol Schmauk (ktorý dielo zväčša financoval) zohnať predajnú cenu. Ostatok ležal mu na matejovskej fare.⁹⁵ Schmauk okrem uverejnených dokumentov mal pripravený do tlače i druhý sväzok, obsahujúci 332 spišských listín. No márne hľadal mecénov a prostriedky, aby ho mohol uverejniť. Schmauk 21. apríla 1823 zomrel a druhá časť zbierky ostala v rukopise na spišskosobotskej fare. Adalbert Pisch, niekdajší spišskosobotský farár, a Jozef Hradský niekoľko ráz sa obrátili k verejnosti o podporu, aby sa mohol uverejniť Schmaukov rukopis. Napokon na Hradského prosbu vydal ho spišský biskup Juraj Čáska. Hradský napísal k nemu obšírny úvod a vystrojil ho vysvetlivkami, označenými v texte hviezdíčkou (ostatné vysvetlivky pri texte pochádzajú ešte od Schmauka).

*

R. 1891 našiel Hradský u istého spišskopodhradského občana gotickú sochu Matky Božej, ktorá pochádzala z farského kostola, pri požiari r. 1856 sa však stratila. Dal jej postaviť primeraný oltár vo farskom kostole a z príležitosti jeho posviacky napísal dielko:

7. *Krátky obsah dejín farského r.-kat. kostola v Spišskom Podhradí z príležitosti novovystaveného oltára bl. Panny Márie. Spišské Podhradie, tlačou biskupskej kníhtlačiarne. 1891, 8°, 104 strán.*

I keď táto práca bola venovaná ľudu, Hradský ju zostavil s dôkladnosťou a presnosťou, uňho obvyklou. Podáva v nej

⁹³ Vyšlo v biskupskej tlačiarni v Spišskom Podhradí.

⁹⁴ C. Wagner, *Analecta Scepusii sacri et profani*, I. p., Viennae 1773; II. Viennae 1774; III—IV. Posonii et Cassoviae 1778.

⁹⁵ Viď Hradského úvod ku *Supplem. Analect. pars II.*, značka a).

viac, ako sľubuje v nadpise. Sú to obširne dejiny nielen kostola, ale aj farnosti Spišského Podhradia a filiálky Kolbách. Dodnes je jedinou obširnejšou monografiou tohto spišského mes- tečka a súčasne jedinou Hradského prácou, písanou v sloven- skej reči. Jeho slovenčina je pomerne dosť dobrá.

*

Do výročnej zprávy spišskopodhradskej učňovskej školy na- písal r. 1889 a 1890 štúdiu o cechoch, ktorá vyšla i v osobitnom odtlačku ako

8. *Adatok az ipartestületek, azaz czéhek történetéhez a Szepességén különös tekintettel Szepesváraljára, Szepesváralja 1889, 8°, 20 strán; 1890, 17 strán.*

Hradský na základe cechovných listín, ktoré sú v spišskokapi- tul'skom a spišskopodhradskom archíve, podal v tejto štúdiu dosť presný obraz o cechovnom systéme, pri ktorom spišské obyva- tel'stvo dosiahlo slušný životný štandard a kultúrnu výšku. O tomto spise Hradského s uznaním sa vyslovuje i sám Dr. Viktor B r u c k n e r, najlepší znalec spišských cechových dejín.⁹⁶

*

Hradský už oddávna, najmä keď písal svoje *Potulky po Spiši* (str. 29), usilovne sbieral dáta o typicky spišskom sdružení spiš- ských farárov v stredoveku a robil si záznamy, vzťahujúce sa na reformáciu na Spiši. Tento cez dlhé roky sossbieraný materiál spracoval a knižne vydal pod názvom:

9. *A XXIV királyi plébános testvérülete (XXIV regalium plebanorum fraternitas) és a reformáció a Szepességén. Vlast- ným nákladom. Miskolcz 1895, 8°, 382 strán.*

Predošlé publikácie Hradského vzťahovali sa prevažne na politické, hospodárske a kultúrne dejiny Spiša. No jeho ako kňaza zvlášť zaujímala spišská minulosť so stránky nábožen- ského a cirkevného života. Túto opísať podobral sa však až vte- dy, keď si mnohými štúdiami zadovážil potrebný základ a ob- jasn timer si mnohé spletnosti v tomto ohľade. Keďže spomínané bratstvo spišských farárov⁹⁷ tu vzniklo, vyvíjalo sa a po zániku

⁹⁶ *Közlemények Szepesvármegyé multjából*, Lócse 1913, 261.

⁹⁷ Sdruzenie spišských kráľovských farárov vzniklo začiatkom XIII. st. a zaniklo r. 1674. Na spôsob stredovekých cechov chránilo záujmy spiš- ských farárov a bolo súčasne aj dôležitou spišskou kultúrnou a nábo- ženskou ustanovizňou.

formálneho spolku zapojilo sa do spišskej diecézy, Hradský doplnil svoju štúdiu o kňazskom združení dejinami o spišskom prepoštvstve, resp. neskoršie o spišskom biskupstve.

Týmto vlastne podáva celkový obraz cirkevných dejín až do 18. storočia. Popri dôkladnom opise spišského kňazského bratstva podáva v ňom i krátky životopis spišských prepoštov a seniorov bratstva až po jeho zánik. I táto štúdia je na Spiši priekopnícka, a hoci v detailoch boli niektoré jeho náhľady opravené⁹⁸, v podstate je i dnes jedinou vyčerpávajúcou štúdiou o tejto dôležitej spišskej kultúrnej a náboženskej ustanovizni.

Ako dodatok ku štúdii o bratstve spišských farárov pripojuje Hradský odsek o príčinách rýchleho šírenia sa protestantizmu na Spiši, v ktorom v krátkosti podáva dejiny reformácie na Spiši. V ďalších odsekoch opisuje vrátenie spišských kostolov katolíkom, čím vlastne podáva hodný kúsok dejín spišskej tzv. protireformácie, lepšie a presnejšie rekatolizácie. Ani tu nemohol autor nadviazať na nejakú už jestvujúcu štúdiu a tak jeho práca je v tomto ohľade tiež prvá. Opieral sa v nej hlavne o pôvodné pramene⁹⁹ a usiloval sa byť vždy prísne objektívnym. Neskoršie sa zjavily o spišskej reformácii obšírnejšie diela¹⁰⁰, no čo do objektivity Hradského neprevýšili.

Obširny register mien a vecí umožňuje ľahké upotrebenie knihy.

•

Uhorské milénárne oslavy na konci predošlého storočia daly podnet k živej bádateľskej práci o uhorskej minulosti v celej krajine. Na Spiši zostavil program pre milénárne publikácie Spišský historický spolok, ktorého jedným z najusilovnejších a najosožnejších členov bol Hradský. Tretím sväzkom milénárnych publikácií Spišského historického spolku bola Hradského práca

10. *A szepesi „Tiz-lándsások széke“ vagy a „Kisvármegyé“ története.* Lőcse, 1895, vyšla v tlačiarni I. Reissa. 8°, 226 strán.

Maďarskí kopijníci, ktorí sa sem dostali pri okupácii Spiša

⁹⁸ Dr. V. Bruckner: *A szepesi városok (XXIV) szövetségének értelmezése*, Közlem. Szepesvárm. multjából, Lőcse, 1911, 88.

⁹⁹ Okrem pôvodných prameňov upotreboval knihu *Historia Evangelicae Aug. Conf. Addictorum in Hungaria*. Halberstadt, 1830. — od neznámeho autora (pravdepodobne od Munyayho).

¹⁰⁰ Bruckner, *Reformáció és ellenreformáció a Szepességén*, Budapest 1922.

a usadili sa medzi Hornádom a Popradom, utvorili osobitný administratívny celok (Universitas Nobilium decem Lanceatorum nuncupata de terra Scepus). Patrily k nemu obce: Abrahamovce, Betľanovce, Hadušovce, Čingov, Čenčice, Filice, Gánovce, Horka, Hozelec, Levkovce, Machalovce, Miklušovce, Kišovce, Pikovce a Sv. Ondrej. Tieto obce na Spiši tvorily tzv. Malú župu. Maly rozličné privilégia, vlastné súdnictvo a osobitný daňový spôsob. Až koncom XVII. stor. vliala sa Malá župa do veľkej Spišskej župy. Hradský preštudoval nielen dokumenty, ktoré pri slúčení Malej župy s ostatným Spišom dostaly sa do archívu Spišskej župy, ale usiloval sa preštudovať aj spisy, ktoré byly u jednotlivých šľachtických rodín bývalej Malej župy. Keďže však tieto rodiny časom veľmi schudobnely a splynuly s pospolitým slovenským spišským ľudom, trátily sa aj písomnosti, ktoré kedysi tak starostlivo opatrovaly, ale teraz už nemaly o ne záujem. I táto jeho práca svedčí, že nebyť v predošlom storočí usilovného Hradského, dnes by sme už nevedeli mnohé veci o spišskej minulosti.

Hradský po dokončení práce o spišských kopijníkoch bol už 70-ročný stavec. Oči mu slably a žalúdočná nemoc, ktorá ho vlastne po celý život trápila, stávala sa čoraz akútnejšou. No ani to nevedelo podlomiť jeho ešte vždy čerstvé duševné sily a jeho vôľu. Svoju bádateľskú činnosť, ktorá sa vystupňovala až vo vášeň, skoncentroval teraz ako spišský kanonik celkom na kapitulný archív. Poznal ho dobre aj dosiaľ, ale teraz sa mohol v ňom nepretržite prehrabávať, keďže mu už neprekážaly nijaké iné starosti. Bol už starý, ale cítil, že jeho životné dielo nie je ešte dokončené. A naozaj, v tomto vysokom veku vydal ešte dve veľké diela, ktoré sú vrcholom jeho tvorby a korunou všetkých jeho písomných prác.

Keď pomýšľal napísať dejiny spišskej kapituly, resp. celej spišskej diecézy, lebo toto je predmetom jeho posledných dvoch prác, bola už hotová Pirhallova história o spišskom prepoštvstve¹⁰¹, ktorá podáva vlastne dejiny kapituly. I keď Pirhallove dejiny sú úctyhodným a podrobným dielom o spišskom prepoštvstve a o minulosti kapituly, jednako sa Hradský domnieval, že nebude konať zbytočnú prácu, keď ešte podrobnejšie spracuje

¹⁰¹ Dr. Martin Pirhalla, *A szepesi prépostság vázlatos története kezdettől a püspökség felállásáig*, Lócse 1899.

túto tému, pričom mal pred očami zvlášť tie časti, ktorými sa Pirhalla len málo alebo vôbec nezaoberal. Usilovne sbieral archívny materiál, skladal svoj rukopis, ale nemyslel, že by sa tento mohol dostať na verejnosť ešte za jeho života.

Spišský biskup Pavol Smrečáni¹⁰² asi nechcel zaostať za svojím predchodcom Jurajom Čáskom, ktorý bol štedrým mecénom vedeckých pracovníkov a sám financoval niekoľko historických prác.¹⁰³ Preto pri slávnosti 50-ročného kňazského jubilea Jozefa Hradského (27. II. 1900) požiadal ho, aby pripravil do tlače sossbieraný materiál o spišskej kapitule. Takto už nasledujúceho roku dostaly sa na verejnosť jeho

11. *Initia progressus ac praesens status Capituli ad sanctum Martinum E. C. de Monte Scepusio olim collegiati, sub jurisdictione archiepiscopi Strigoniensis nunc vero Cathedralis sub proprio episcopo Scepusiensi constituti*, Spišské Podhradie 1901. Tlačou Dionýza Buzása, 8°, 676 strán. — Vydal ju autor vlastným nákladom (pričom mu pomáhal biskup Smrečáni a spišská kapitula).

Hradský touto svojou prácou chcel splniť jednak žiadosť svojho arcipastiera, jednak sa chcel zavďačiť, že sa stal kanonikom. Ale jeho hlavným cieľom bolo v chronologickom postupe uverejniť menoslov spišských kanonikov od r. 1209 až po založenie biskupstva r. 1776, ktorý ešte dosiaľ nevyšiel tlačou. V Uhorsku totiž diecézy a kapituly rad-radom uverejňovali poznatky o svojej minulosti. Záznamy o spišských prepoštoch a kanonikoch boli v kapitulnom archíve miestami neúplné. Hradský chcel na základe archívnych zápisov zostaviť úplný soznam prepoštov i kanonikov. Keďže uverejnil túto prácu len ako manuskript, nepridržiava sa v nej prísnej vedeckej formy, nedbá o systematický poriadok (čo v úvode výslovne hovorí) a uverejňuje ju v latinčine, v ktorej si za štúdia robil poznámky a excerpty. Práca je rozvrhnutá na dve časti. V prvej uverejňuje dáta a dokumenty o pôvode prepozitúry a kapituly, o kapitulných majetkoch a o rozličných ustanovizniach, ktoré

¹⁰² Spišským biskupom bol od r. 1891—1903. On priviedol Hradského za kanonika do Spišskej Kapitule.

¹⁰³ Čáska financoval *Spišskú pamätnú knihu*, Pirhallowe *Dejiny spišského prepoštstva*, Vajdovského-Divaldove *Umelecké pamiatky Spiša* a iné. Aby umožnil ľahšie publikovanie spišských vedeckých prác, založil v Spišskom Podhradí biskupskú kníhtlačiareň (prešla do majetku Dionýza Buzása, resp. Edmunda Schusteka).

vznikly buď v samej kapitule, buď jej pričinením v prepozitúre (locus credibilis). Ďalej opisuje kapitulné budovy, kostolné zariadenie, bývalý a terajší bohoslužobný poriadok. V druhej časti podáva soznam prepoštov, kanonikov a od založenia biskupstva aj biskupov s krátkym životopisom. Pretože riadny kataster biskupov, prepoštov a kanonikov, v ktorom sa zaznačuje ich krátky životopis, na Spišskej Kapituli jestvuje len od biskupa Michala Brigida (spišský biskup od r. 1807 do 1816), Hradskému šlo hlavne o zostavenie krátkeho životopisu všetkých predchádzajúcich prepoštov a kanonikov na základe kapit. archívu. Autor týmto vykonal ohromnú prácu a hodne prispel na objasnenie cirkevných dejín Spiša. Okrem archívneho materiálu spišskej kapituly opieral sa v tejto knihe o zbierky dokumentov a diela od Wagnera¹⁰⁴, Fejéra¹⁰⁵, Bárdossyho¹⁰⁶, Schmauka¹⁰⁷, Theinera¹⁰⁸, Knauza¹⁰⁹, Kollányiho¹¹⁰ a iných.

V dodatku k dielu uverejnil dôležité dáta o jezuitoch v Spišskej Kapituli a krátky opis ich tunajšieho dejstvomania. Pripojený je tiež veľmi podrobný a praktický register mien a vecí, s pomocou ktorého sa možno v knihe veľmi ľahko orientovať.

*

Publikovaná práca o kapitule bola hrubý sväzok, i keď sa rozprestierala len na veci, ktoré sa veľmi úzko dotýkali dejín kapituly. Okrem toho mala veľa látky, ktorá sa týkala prepoštstva, jednotlivých fár v prepoštstve a neskoršie celej spišskej diecézy. A autor vedel, že úplný obraz o dejinách kapituly sa utvorí len vtedy, keď sa objasnia všetky so spišskou kapitulou súvisiace veci a ustanovizne. Preto hneď po uverejnení svojich *Initií* odhodlal sa vydať k nim dodatok, v ktorom shrnul dejiny prepoštstva a fár spišskej diecézy. Dodatok vyšiel pod názvom

¹⁰⁴ Wagner, *Analecta Scepusii sacri et prof.*

¹⁰⁵ Fejér, *Codex dipl. Hung. eccl. et civ.* Buda 1829—44.

¹⁰⁶ Bárdossy, *Supplementum Analect.* p. I., Levoča 1802.

¹⁰⁷ Schmauk, *Supplement. Analect.* pars II., Spišské Podhradie 1889.

¹⁰⁸ Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* I—II, Roma 1859—1862.

¹⁰⁹ Knauz, *Monumenta ecclesie Strigoniensis* I—II, Strigoni 1874.

¹¹⁰ Kollányi, *Visitatio capitulí Strigoniensis a. 1397.* (Történelmi Társ., r. 1901).

12. *Additamenta ad Initia, progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Spišské Podhradie 1903—4. Tlačou Dionýza Buzása, 8°, 792+LV strán.

V prvej časti autor opravuje niektoré náhľady svojich predchádzajúcich prác, a to najmä o vzniku spišského prepoštstva. Totiž na základe listu kráľa Imricha z r. 1198, v ktorom je reč o prepoštstve „in terra Scipisiensi“, všeobecne sa myslelo, že spišské prepoštstvo bolo založené už pred r. 1198. Hradský podľa K a r á c s o n y i h o výkladu¹¹¹ zisťuje, že presné dátum založenia spišského prepoštstva sa nedá určiť. Dejiny spišských fár opisuje na základe kanonických vizitácií, z ktorých uverejňuje tie, ktoré dosiaľ knižne nikde neboli publikované, najmä vizitáciu za prepošta Jána Sygrayho z r. 1700—1703. Dáta o oravských farách uverejnil Hradský podľa manuskriptu Jozefa K o h ú t h a, býv. farára v Dolnom Kubíne, ktoré mu zaopatril Štefan Haluška, vtedajší farár v Oravke. Autor všade pripojuje svoje bohaté poznámky a vysvetlivky, ktorými suché dáta vizitácií a schematizmov sú zaokrúhlené a scelené v kompaktnú históriu fár spišskej diecézy. Bohatý register mien a vecí zväčšuje upotrebitelnosť knihy.

Túto svoju najobširnejšiu prácu dokončil Hradský mesiac pred svojou smrťou. Už na smrť chorý robil ešte prvú korektúru, no uverejnenia práce sa už nedožil. O ňom možno doslovne povedať, že do posledného dychu pracoval na objasnení spišských dejín.

*

Okrem týchto knižne uverejnených prác Hradský má množstvo vedeckých článkov a historických úvah, ktoré sa objavily v rozličných odborných časopisoch. Sú spracované s takou istou dôkladnosťou a presnosťou, ktorá ho charakterizuje v jeho knižných publikáciách. Nimi objasnil alebo prispel na objasnenie niekoľko detailov spišskej minulosti a rozriešil veľa historických záhad. Z jeho vedeckých úvah a článkov spomeniem aspoň tieto:

Ursprung der Namen „Karpathen“ und „Tatra“ — i v maďarskom preklade.¹¹² Slovo *Karpaty* odvodzuje od slovanského slova „chrbát“.

¹¹¹ Századok X, 1901, 1050. — Hradský, *Additamenta* 424.

¹¹² *Magyarországi Kárpátgyesület évkönyve — Jahrbuch des Ungarischen Karpathen-Vereines*. Kassa 1874, 38. — Všetky články, uverejnené v týchto ročenkách, sú v maďarčine a nemčine, teda i články Hradského.

V článku *Allgemeiner Umriss der Bienenzucht in den Central-Karpathen und deren Umgebung*¹¹³ podáva praktické pokyny pre karpatských včelárov.

Článok o *Tatárskom plene* a o „*Skale útočiska*“¹¹⁴ — viď str. 29.

V časopise *Zipser Bote* uverejnil články o pobyte uhorského prímasa grófa Batthyániho na Spiši r. 1777¹¹⁵, o pravidlách streleckého spolku v Spišskom Podhradí z r. 1582—1630¹¹⁶, o výbave Zuzanny Lehotskej zo Spišského Podhradia z r. 1711¹¹⁷; kultúrno-historickú úvahu napísal o pomenovaní Spišského Podhradia (*Kirchdrauf oder Kirchdorf?*) a o rozpočtoch tohto mesta v XVII. a XVIII. storočí¹¹⁸, o bijacovskom kostole¹¹⁹, o uhorskej kartografii z XVIII. stor.¹²⁰, o maďarizácii mien obcí¹²¹, o nariadení poľskej kráľovnej Márie Jozefy z r. 1748 o povinnom vyučovaní maďarčiny na ľudových školách 13 spišských miest¹²², o občianskom štatve v r. 1461—1683¹²³, o uvedení gregoriánskeho kalendára na Spiši¹²⁴, o starodávnej mestskej administratíve¹²⁵, o pôvode pomenovania Veľkej pod Tatrami¹²⁶, Huncoviec¹²⁷, o žehranskom kostole a o rodine Sigrayovcov¹²⁸, o Sivej Brade pri Spišskej Kapituli¹²⁹, o mestských štatúchoch Levoče.¹³⁰

Do budapeštianskych odborných časopisov zriedka prispieval.

¹¹³ Tamtiež, 140.

¹¹⁴ *M. K. e. évk.* 1875, 120.

¹¹⁵ *Zipser Bote* r. 1877, č. 42.

¹¹⁶ *Z. B.* 1878, č. 1.

¹¹⁷ *Z. B.* 1879, č. 12.

¹¹⁸ *Z. B.* 1879, č. 50.

¹¹⁹ *Z. B.* 1880, č. 37.

¹²⁰ *Z. B.* 1881, č. 48.

¹²¹ *Z. B.* 1883, č. 15.

¹²² *Z. B.* 1883, č. 19.

¹²³ *Z. B.* 1883, č. 39.

¹²⁴ *Z. B.* 1883, č. 50.

¹²⁵ *Z. B.* 1884, č. 3.

¹²⁶ *Z. B.* 1884, č. 6.

¹²⁷ *Z. B.* 1884, č. 16.

¹²⁸ *Z. B.* 1884, č. 30, 1886, č. 27.

¹²⁹ *Z. B.* 1884, č. 33, 36.

¹³⁰ *Z. B.* 1895, č. 8.

HRADSKÝ AKO ČLOVEK A HISTORIK

Hradský, hoci pochádzal z dobrej a voľakedy zámožnej rodiny, jednako pre známe ťažké hmotné polozenie, do ktorého sa jeho rodičia dostali po jeho narodení, celú svoju mladosť prežil v pomeroch dosť chudobných. Z rodičovského domu, v ktorom najmä matka pri vedení domácnosti musela počítať s každým halierom, aby mohla dať vyštudovať celú rodinu, odniesol si Hradský cenné poučenia pre život. Naučil sa vážne pozerať na život, zápasit' s ťažkosťami, prekonávať prekážky, ktoré sa mu stavali do cesty, spriatelit' sa, keď treba, i s nedostatkom a netratit' nádej v lepšiu budúcnosť. I keď bol v základe svojej povahy človek veselý a žartovný, predsa vážnosť a serióznosť, ktorým sa priučil od svojej matky, potlačovali tento základný ráz jeho povahy. Seminárne predstavenstvo, ktoré štyri roky ho mohlo celkom zblízka pozorovať a iste aj pozorovalo, charakterizovalo ho ako mladíka vážneho, skromného, pobožného a usilovného.¹³¹ Ako žiak nebol síce prvý, no vždy medzi prvými. Vo všeobecnosti bol milý a priateľský, najmä k deťom. Tie mal zvlášť rád a ony vinuly sa k nemu so synovskou dôverou. Chudobné deti obdarúval. V škole bol k deťom láskavý, ba až žartovný, no svojim spôsobom vedel si pritom zachovať potrebnú vychovávateľskú vážnosť a deti mali pred ním veľký rešpekt.¹³² Nie menej dobrotivý bol k dospelejším študentom.

¹³¹ *Matrica cleri jun. et superiorum seminarii Scepi. 75—79.*

¹³² Obvyklým trestom bolo uňho, že ich cez obed zavolať na faru, kde sa musely naučiť povinnú lekciu pri skromnom obede, ktorý im udeľil. Väčších prevínilcov postavil do suda. Od Hradského sa datuje v Žakovciach spôsob trestu „kommst auf die Pfarre“ a pôsobí medzi deťmi ešte i dnes veľmi účinne.

Bol ich poradcom a mecénom. Svoju rodinu mal veľmi rád a veľmi štedro napomáhal z nej tých, ktorí to potrebovali. Po smrti rodičov on sa stal stredobodom rodinného kruhu. Rodina ho často navštevovala a udržiavala s ním listovné styky.

Popri všetkej milote, ktorá bola iste jeho základnou črtou, nebol dosť jemnej povahy. Známych rád doberal, pričom v spôsoboch nevyberal veľmi. Žartami často priviedol jednotlivcov a celú spoločnosť do rozpakov. Ale robil to všetko takým svojiským spôsobom, že sa nik na tom neurazil. Každý ho mal rád pre jeho priamosť, úprimnosť a dôvernosť. Skromnosť, ktorou vynikal už ako teolog, sprevádzala ho celým životom. Hoci ako historik bol široko-d'aleko známy a všeobecne uctievaný, predsa svoju povýšenosť nedal nikomu pocítiť. Bol pokojný a nedal sa ľahko strhnúť hnevom, a to ani vtedy nie, keby ho bol voľakto ranil na najcitlivejšom mieste — v jeho historických vedomostiach.¹³³

Nábožensky bol zpočiatku skoro intransigentným katolíkom (najmä za svojho pôsobenia v Žakovciach). V staršom veku je badateľná uňho väčšia snášanlivosť s inovercami, pravdepodobne preto, že ako historik dostal sa do bližšieho styku so spisovskými historikmi, medzi ktorými boli mnohí evanjelici (Samuel W e b e r, Dr. Koloman D e m k o, Alexander M ü n n i c h, Fridrich S v á b y a iní). Politicky sa neexponoval, ani národne nebol šovinistom. Pôsoobil zväčša na nemeckých alebo miešaných miestach, ktoré boli d'aleko od slovenských stredísk, preto politické alebo školské slovenské hnutie v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch predošlého storočia sa ho vôbec nedotklo. Chcel byť a tiež bol lojálnym občanom tých štátnych pomerov, uprostred ktorých žil. Rád mal spoločnosť a vôbec bol spoločensky založený, pričom nehľadel na konfesiónalnu, národnú alebo politickú príslušnosť spoločnosti.

V mnohých veciach bol čudák. Napríklad nikdy neupotrebil vo svojej izbe lampu. Pracoval len pri sviečke. Nikdy necestoval železnicou — iste nie zo strachu, ale z akejsi výstrednosti a zaujatosti. Pritom veľmi rád pozeral na vlak a svoje denné prechádzky zariadil vždy tak, aby videl príchod alebo odchod vla-

¹³³ Raz kanonik Anton Landiger vo väčšej spoločnosti urážlivo sa vysmieval z jeho vedeckých prác. Hradský pokojne vypočul urážlivé slová a s povedoním vážneho vedca nechal ich bez poznámky. (Podľa Jozefa H ö h r a, ktorý bol svedkom trápnej scény.)

ku. Nikdy nepoužíval dáždňika, ani rukavičiek. Neniesieval topánky, ale čižmy, a zásadne sa nedal fotografovať.¹³⁴ V šatení bol skromný, ba doma až zanedbaný. Hoci bol kanonikom a titulárnym prepoštom, nikdy neniesieval slávnostnejší kňazský oblek (iba cimádu). Červené cingulum si opásal len vtedy, keď išiel úradne k biskupovi, ale iné distinkcie neupotrebil.¹³⁵

Zdalo by sa, že Hradský bol zaostalým človekom. Ale nie je tak. Veľmi živo sa zaujímal o najnovšie technické vymoženosti — a keď len mohol, zadovážil si ich, i keď ich potom neupotrebil (acetylénové svetlo, domáci telefon, elektriku). Vášnivo sbieral najrozličnejšie veci. Bol oduševneným filatelistom a zriadil si peknú zbierku známk. Koncom XIX. stor. bolo zvykom sbierať poštové lístky s obrázkami a pohľadnice, čo sa vyvinulo až v divý sberateľský šport. Vychádzaly odborné časopisy, nemecké i maďarské, v ktorých oznamovali nové karty a adresy sberateľov. Aj Hradský s veľkým zápalom sa vrhol do tohto športu. Mal bohatú zbierku najrozmanitejších pohľadníc. Sbíeral oznámenia o úmrtí (parte) a na ich základe veľmi dobre poznal rodiny a vedel dať o nich vysvetlenia. Keď koncom XIX. stor. prišlo do módy pestovanie begónii, Hradský nešetril peniaze a zadovážil si najzriedkavejšie. Na svojom dvore vysadil záhonček najkrajšími begóniami, na ktorý bol veľmi hrdý. Sbíeral cigary (i keď nebol fajčiarom) a hodinky; mal tiež pekné akvárium. Vo svojej domácnosti žil veľmi jednoducho a skrom-

¹³⁴ Len raz sa dal fotografovať, a to okolo r. 1875 (prípojená fotografia). Fotografia poslal na pamiatku všetkým členom rodiny, medzi nimi aj švagrovi Františkovi Hoffmannovi, kráľovskému notárovi v Rumburgu. Bolo to v čase, keď po vyhlásení dogmy o pápežskej neomylnosti v liberálnom vedeckom svete strhly sa prudké hádky. Nato dostal Hradský od švagra list, v ktorom mu ďakuje za fotografiu „eines Unfehlbaren“. Túto žartovnú poznámku vzal si Hradský natoľko k srdcu, že sa už nikdy viac nedal fotografovať.

¹³⁵ V súvisi s tým stal sa raz veselý prípad. Všetci kanonici boli pozvaní k biskupovi Smrečáňimu na obed. Príšiel v úplnej paráde so všetkými distinkciami. Hradský ako titulárny prepošť podľa vtedajšieho uhorského spôsobu mal právo nosiť náprsný kríž (pektorál). No on ho nikdy nenosil a na obed prišiel tiež bez neho. Ostatní kanonici si preto z neho uťahovali. Biskup Smrečáňi, aby zachránil situáciu, vzal svoj náprsný kríž a zavesil ho Hradskému na krk a ten ho mal cez celý obed. Po obede sa Hradský v roztržitosti vzdaloval i s biskupovým krížom. Už keď bol za dverami, zavolať za ním biskup: „Priateľ, kríž som vám nedaroval!“

ne. V jedení a pití, už pre svoju žalúdočnú nemoc, bol veľmi mierny. Peniaze míňal najviac na knihy.¹³⁶

Hradský ako historik bol samoukom. Ani na strednej škole, ani za teologických štúdií nedostalo sa mu metodického školenia pre historické bádanie. No skôr, ako by bol vystúpil pred verejnosť, dobre odpozoroval vtedy už obvyklé metódy dejepisectva a bádateľského postupu. Hneď od začiatku, ako sa začal intenzívnejšie zaoberať históriou, nechcel byť len jednoduchým kronikárom, ale historikom, ktorý pracuje s vedeckým aparátom, obvyklým u súčasných učencov. Už jeho prvé publikácie svedčia, že si súkromným štúdiom osvojil metodiku dejepisectva.

Hradský bol *pragmatickým* historikom. U dejateľov, ktorí vystupujú v jeho prácach, usiloval sa poukázať na pohnútky a ciele, ktoré usmerňovali ich účinkovanie. Snažil sa poukázať na praktické poučenie, ktoré má čitateľ čerpať z opísaných udalostí. Pragmatický je najmä pri opisovaní náboženských, mravných a sociálnych pomerov Spiša.

Hradský veľmi dbal o súvislosť a kauzalitu opísaných historických dejov, podávajúc udalosti v ich vývinovej spojitosti. Usiloval sa poukázať, ako vyplývala udalosť z udalosti, ako sa navzájom podmieňovali. Bol totiž historikom *genetickým*. (Vynímajúc posledné jeho dve diela, *Initia* a *Additamenta*, ktoré však vydal len ako manuskript.)

Vari najmarkantnejšou jeho črtou je jeho veľká snaha po *objektívite*. Zjavné je to najmä v jeho knihe o reformácii.¹³⁷

¹³⁶ Vlastnú knižnicu, ktorá obsahovala najmä diela z odboru histórie, doplnil veľkou knižnicou, odkúpenou po bratovi, Antonovi Hradskom. Obsahuje 7000 sväzkov. Po Hradského smrti bola majetkom spišskej kapituly, dnes je umiestená v budove Vysokej školy bohosloveckej, kde má osobitnú miestnosť. Jej katalogizovanie ešte nie je dokončené. Obsahuje knihy z odboru teologie, histórie (Katonova *Historia critica reg. Hung.* 30 sv.; Theinerova *Monumenta Vatic. Hung.*, *Diarla Comitiarum Hung.*, *Corpus Juris Hung.*!), práva, prírodovedy (F. B. Vietz, *Abbildung aller medicinisch-ökonomisch-technischen Gewächse mit der Beschreibung ihres Nutzens und Gebrauchen*, Wien 1817, 11 sv.), rozličné slovníky, lexikony, cestopisy a mapy. Asi po 20 ročníkov časopisov *Századok*, *Archeológiai értesítő*, *Turul*, *Magyar történeti életrajzok* a iné. Podľa reči sú najviac nemecké, maďarské, latinské, francúzske, anglické a talianske. Slovenských a slovanských skoro vôbec niet.

¹³⁷ *A XXIV királyi plébános test. és a reformáció a Szepességen.*

Ak niekde, tak tam najlepšie mohol ako kat. kňaz uplatniť svoj subjektívny náhľad na ujmu objektivity. On však, i keď nikde a nikdy nezaprel svoj katolícky svetonáhľad, nedal sa strhnúť zaujatosťou. Neprijemnosti, ktoré zažil najmä v Žakovciach, mohly ho ľahko viesť k tomu, aby dal pocítiť protivníkovi svoju nevoľu, keď sa mu naskytla príležitosť pri opisovaní dejinných udalostí. No Hradský nedovoľuje si nikde povedať viac, ako môže odôvodniť prameňmi. Nezamlčuje tienisté udalosti u katolíkov, nezveličuje ich u inovercov; uznáva, čo na základe dokumentov uznať môže, či ide o katolíkov, či o evanjelikov.

Pri čerpaní látky z historických dokumentov bol *kritický a dôsledný*. Nepozeral na obeť a námahy, keď išlo o to, aby sa čo najbližšie dostal k pravde. Neuspokojoval sa iba s odpisom niektorej listiny, ale, ak sa mu vec nepozdávala, napísal ju až vtedy, keď sa o nej presvedčil z originálu. Listiny, ktoré boli v spišských archívoch, ľahko si prezrel v origináli. Bol však i v styku s archívmi v Budapešti, Viedni, Bratislave, Krakove, Wittenbergu, Prahe a inde. Často sa obracal na ne o vysvetlenia alebo o presnejšie zistenie niektorého slova v origináli. Cudzí historici a archivári zasa často sa obracali na neho, keď im išlo o nejaký spišský dokument. Hradský bol známy ako svedomitý a dôkladný historik. Už r. 1874 hovoril o ňom na zasadnutí *Karpatského spolku* sekretár Anton Döller: „*Hradský je zriedkavá pracovná sila chvályhodnej dôkladnosti.*“¹³⁸ A tieto slová platia o jeho neskorších historických prácach ešte vo väčšej miere. Na Hradského dôkladnosť a kritičnosť poukazuje aj recenzent jeho knihy o *Spiši pred bitkou pri Moháči*, keď píše: „Štúdia od začiatku do konca svedčí o starostlivom upotrebení prameňov a je potešujúcim zjavom spisovateľského hnutia, ktoré je na Spiši badateľné od založenia Spišského historického spolku.“¹³⁹

Nevšedné historické vedomosti a bohatá literárna činnosť získala Hradskému mnohých čitateľov z predných kruhov a úprimných priateľov z pomedzi vedcov spišských i celouhorských. Zo spišských historikov Dr. Koloman Demko, profesor v Levoči, Samuel Weber, ev. farár a historik v Spišskej Belej, Alexander Münnich¹⁴⁰, učiteľ a historik v Poprade,

¹³⁸ *Jahrb. der Ung. Karpathenver.* II. Ig. 1875, 9.

¹³⁹ *Századok*, XXIII. évf. 1889, 74.

¹⁴⁰ Knihu o Spišskej Novej Vsi mu pomáhal zostaviť Hradský. A. Münnich, *Igló város története*, Spiš. Nová Ves 1896, 7.

Fridrich Sváby, župný archivár, patrili do jeho najintímnejšieho priateľského kruhu. Písal si s najvýznamnejšími historikmi Uhorska i zahraničiaci¹⁴¹, z ktorých Viliam Fraknói, Ján Karácsonyi, Hugo Payer, Crescens Dedek¹⁴², Vincent Bunyitay ho aj častejšie navštevovali.

Hradský, i pri svojich nevšedných vedomostiach, stále si bol vedomý svojich nedostatkov a vďačne sa dal poučiť a opravil svoje náhľady, keď to bolo odôvodnené. Vecnú kritiku vďačne a ľahko znášal. Posledná veta, ktorú krátko pred svojou smrťou napísal v úvode ku knihe *Additamenta*, znela: „Benevole lector, noli esse solummodo lector, sed etiam benevolus emendator.“ A to nebola len prázdna fráza, ale úprimný prejav jeho duše.

Historická veda od tých čias isteže hodne pokročila. Hradský ostáva jednako i naďalej vedeckou autoritou a jeho historické práce možno v mnohých veciach použiť aj dnes ako spoľahlivé pramene spišských dejín.

¹⁴¹ Franz. Kronnes, *Freiherr v. Papée* a i.

¹⁴² S veľkým uznaním sa vyslovil o Hradskom. *Századok XXX. évf.* 1896, 921.

OBSAH

Predslov	5
Životné osudy Hradského .	7
Hradského písomné diela .	28
Hradský ako človek a historik .	41

Autor	<i>Dr. Jozef Špirko</i>
Dielo	<i>Spišský historik Jozef Hradský</i>
Vydavateľ	<i>Matica slovenská</i>
Edícia	<i>Spisy Historického odboru MS, sväzok 10</i>
Rok vydania	<i>1946</i>
Redaktor	<i>Belo Polla</i>
Upravovateľ	<i>Dušan Šulc</i>
Tlačiar	<i>Neografia, úč. spol.</i>
Vydanie	<i>Prvé</i>